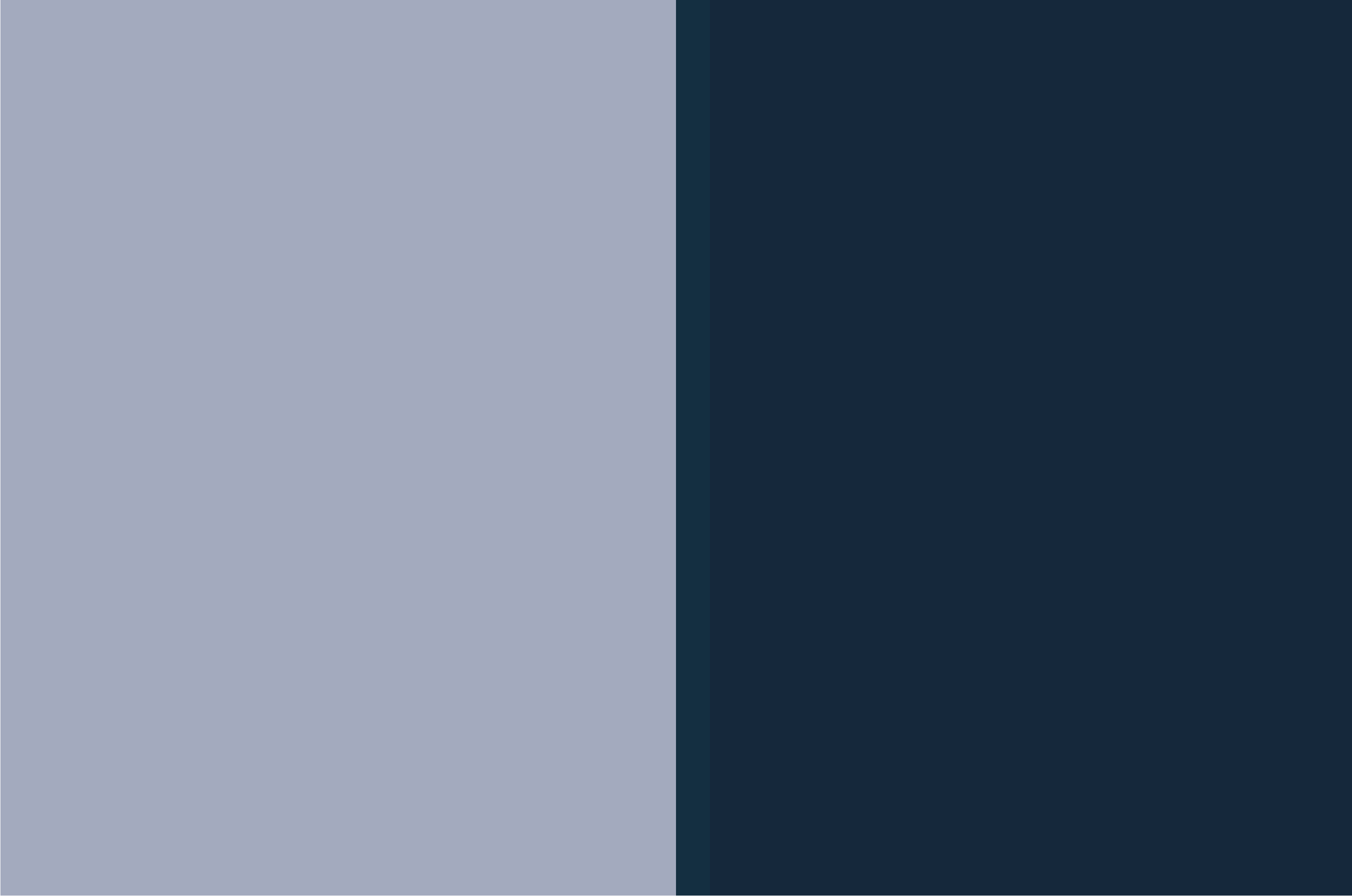
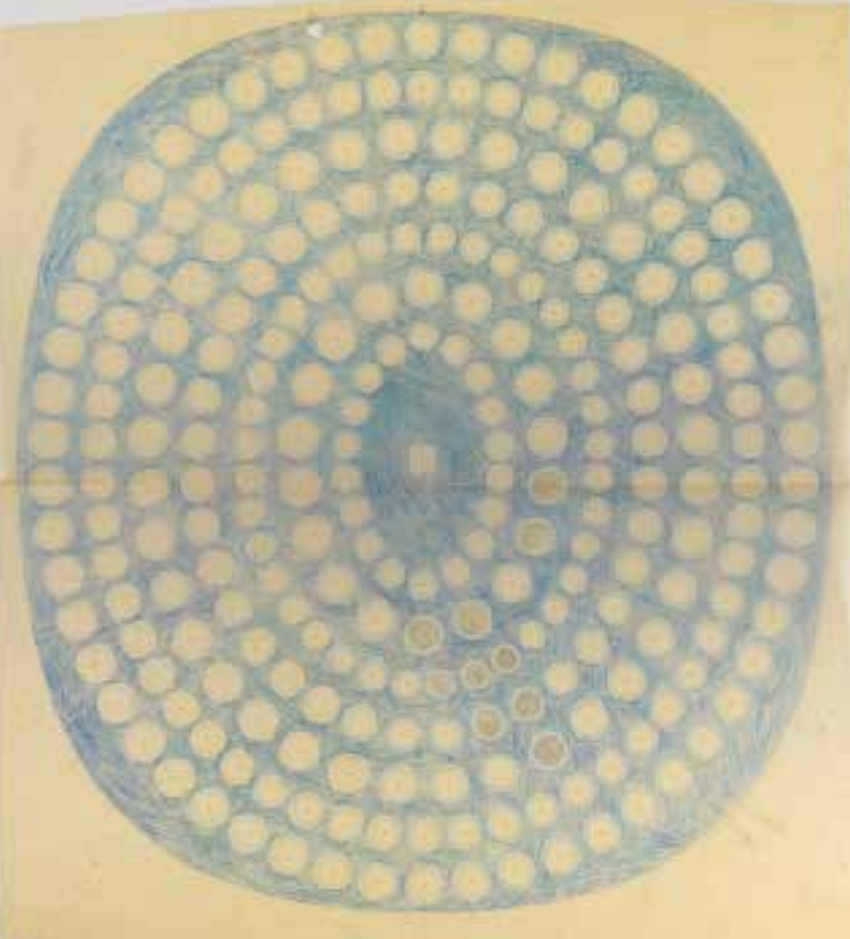

STADEN, SOM SIMMAR PÅ VATTNET

JÄGNEFÄLT MILTON

David Heldén
Fontän Sergels torg
ArkDes

Utgiven med anslag från ArkDes

Redaktör: Marie Birde

Produktion: Jägnefält Milton

Design: Research and Development

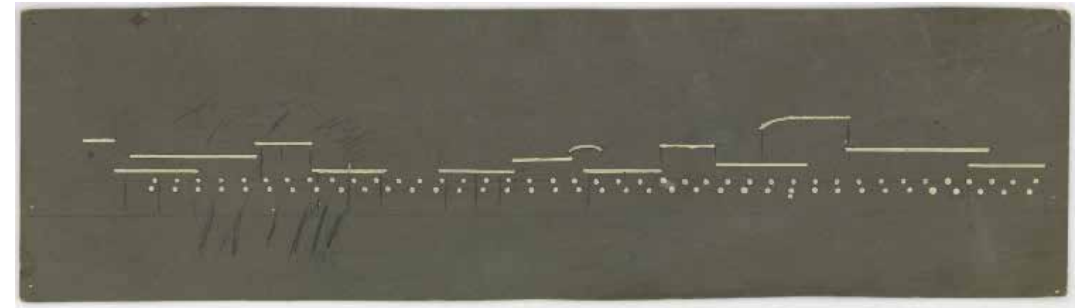
Bokbinding: Lotta Löfgren

Tryckt i Stockholm 2019

STADEN, SOM SIMMAR PÅ VATTNET

Himmel vad det blåser därute! Skummet fräste som drakrygg på babordsru-
torna, och vindarna tog ny sats. Hon snappade upp konturerna av Kastellhol-
men som hade växt sig till en rövarborg på styrbordssidan. Föröver vaggade
Slusskarusellen in i synfältet som en nebulosa, dragen av Katarinahissens kan-
trade Karlavagn.

Stieg Trenter
Ur Färjkarlen
Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1961

**Klipporna ligger grå inom mig.
Strömmen dagerlila flödar
med alla mjuka måsskrin,
mjukare i april än annars,
och med alla mjuka måsskrin
över nattsvartblåa vattnet.**

**Staden vilar på alla ljuspålar i vattnet.
En stor gyllne röd pelare
är namnet Gauguins spegelpelare under Nationalmuseum.
Grand Hôtels guldpelare är en pelare av ljus,
bärande alla festklädda människor
högt över den mörka Strömmen.**

**En stad vilande på nattens alla ljuspelare,
dessa ljuspelare på vilka de tunga husen vilar:
de tunga stenhusen, de tunga stengatorna och asfaltgatorna.**

**Kan verkligen alla dessa pelare av ljus
bära upp hela denna börda
av så oerhört tung sten
och alla människor och bilare,
så fantastiskt tunga tillsammans?
Pelarna bottnar i en botten,
de bottnar i botten.
Det ser ut så.
Är det ändå så,
att ljuset bär upp all denna sten och jord och mänsklighet,
så sammantryckta i vårt mörker,
och lyfter på sina skälvande ljuspelare
inför våra trötta,
höpna ögon
hela vår värld
– stående på gyllne ben i mörka vattnet –
bärande dess kropp av verklighet,
dess kropp av sten och jord och kött
i underbara formationer.**

Anna Rydsteds
Klipporna ligger grå
Ur samlingen Dess kropp av verklighet
Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1976

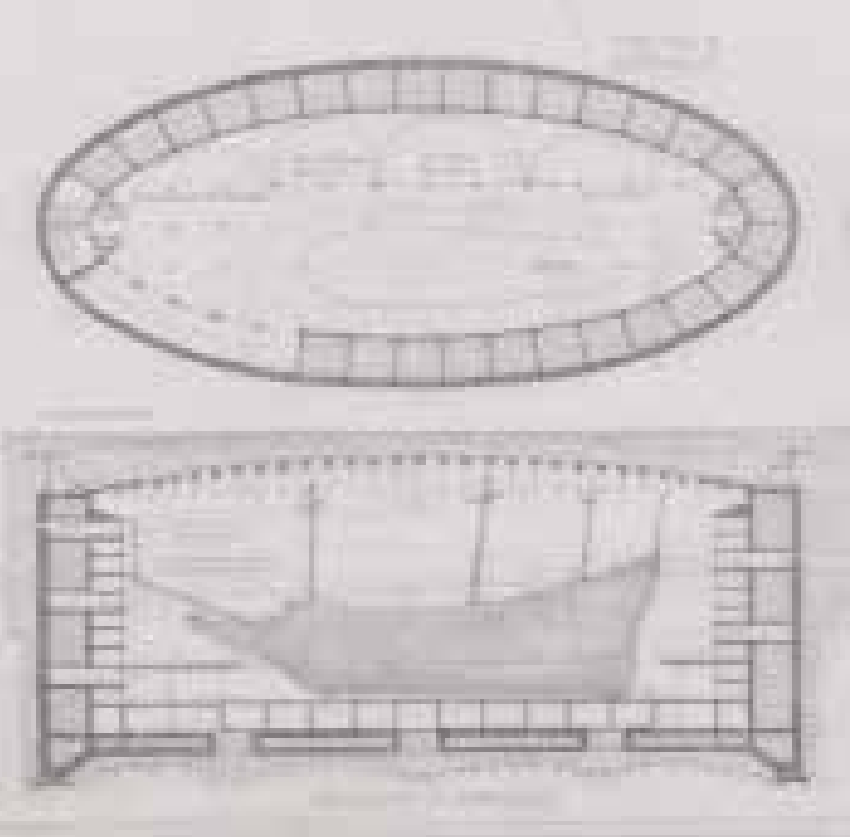
Transport av Regalskeppet Vasa
Vasamuseet, 1961

”Jag betraktade igen det väldiga skrovet som reste sig under det höga taket. Och jag tänkte på den soliga augustisöndag 1628 när den svenska flottans stolthet, då ett av världens största och mäktigaste örlogsfartyg, lämnade kajen nedanför slottet. Under närmare tre års tid hade 450 man varit sysselsatta med bygget på varvet där Strand hotell nu ligger. Salut sköts. Grå virvlade krutröken upp mot den blå himlen. Det hurrades och vinkades från kajen när jungfruresan långsamt och majestätiskt anträdde. Men den skulle inte bli långvarig. Redan innan man kommit till Kastellholmen kom en vindil i de satta seglen som fick fartyget att kränga. Nya vindstötar följde. Nya krängningar, som till sist blev så djupa att vattnet forsade in genom 54 öppna kanonportar med de förgyllda lejonmaskaronerna. De hade inte stängts efter saluten. Samma misstag som amiral Creutz stod för några år senare när linjeskeppet Kronan gick under ut- anför Öland vid en alltför tvär sväng, till glädje för marinärkeologerna. Vattnet forsade in, segelmaskarna i den 50 meter höga riggen tyngde ner och Vasa sjönk ’med stående segel, flaggor och allo.’”

Utdrag ur Dödssynden (2008) av Jan Mårtensson,
Wahlström & Widstrand

**Havet var svart en morgon,
som nyplöjd jord,
som ett asfaltsbrott,
vältrade in tungt och fett, svarta dyningar under silvriga hinnor av spott.
Havsbottnen vände upp sin dyiga kind (och i dyn ingick stjärnsplitter),
fiskeflottan fick näten bristningstunga av sardiner, redan döda (och enstaka fiskar ur djupen, uppblåsta till klot, blodsprängda).
I fiskhallen ordnade tålmodiga händer silverhjul av fiskkroppar,
skäggstubb raspade emot naglar och gummisulor sög kyssar ur cementgolvet,
utropade siffror hängde kvar under taket som långa krokor.
Mot kvällen kom havet (skrämmande givmilt) med en död val,
ännu ymnigt blödande, vaggande in som en kullstjälpt båt,
svart, med stjärtfenans roder snedställt, i ett fält liksom av röda vallmor.
Och havsfåglarna skriade upprört runt omkring.**

Artur Lundkvist
Ur Agadir
Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1961

Hans Asplund

Columbi ägg - tävlingsförslag till Vasamuseet
ArkDes, 1981

1.

- Skeppshallen bygges på t.e.x Kockums i Malmö:

- Bottenplatta gjutes, dubbelskrovet av plåt monteras.

- Utvändig betong 20 cm och invändig lättbetongisolering 20 cm utföres.

- Bottengjutning sker upp till den nivå, som ger 8m djupgående för att passera dockans tröskel och tillåta inpassage till Alkärrret, Stockholm.

- Provisorisk igensättning av bottenhål och öppning mot förhall.

- Tillverkning av förhall, hisstunnel och takkassetter som anpassas mot skeppshallen.

- Förhall och hisstunnel förses med utvändigt betongskal och inlyftes i skeppshallen.

2.

- Entrébyggnaden påbörjas och förses med provisorisk igensättning mot hisstunneln.

Kaj mot väster utföres.

- Muddring sker ner till ca 17 m djup med kuttersugmudderverk, som via en sjöledning pumpar materialet 1/2 km till "Vasakullen".

Obs! Nivåer under vatten är ungefärliga.

3.

- Sjösättning sker och skeppshallen bogseras vimpelprydd längs Sveriges sydostkust.

4.

- Förhall, hisstunnel och takkassetter lyftes ur skeppshallen av pontonkranen "Lodbrok"

(kapacitet 260 ton) och placeras på lämplig kaj.

- Tornsvängkran installeras löpande på spår längs skeppshallens yttersida och från kranen påfylls betong i sidomagasinen så att skeppshallen nedsjunker till schaktbotten.

- Länsumpaggregat installeras och bottenhålen öppnas.

5.

- Schakt av återstående friktionsmaterial samt sprängning med borravn utföres i torrhet i utrymmet mellan skeppshallens bottensulor.

Utanför dess tätas med lera.

- Bandschaktare lastar massorna i skopa från tornsvängkranen till pråmar.

- Fortsatt betongtillförsel som ovan och successiv sjunkning av skeppshallen sker.

- Fångdamm av stålspont utföres runt skeppshallens tak.

6.

- Återstående sidomagasin igengjutes så att skeppshallen nedsjunker till slutgiltig nivå.

- Grundläggning utföres för skeppshallen.

- Bottenplattan förankras med bultar till berg.

- Dykare bortspränger de begränsade volymerna för hisstunnel och förhall och utför grunder för dessa.

- Bottenhål igengjutes, tätningskontroll.

7.

- Skeppshallen vattenfylls.

- Fångdammens kortända öppnas.

- Wasa på sin ponton med master men utan bogspröt förhalas in genom öppningen längs skeppshallens längdaxel.

- Förhallen och hisstunneln nedsänkes av "Lodbrok" til vattenytan, sammafogas, vattenfylls och sänkes till slutgiltig plats, där de infästas och tätas mot entrébyggnad och skeppshall av dykare.

8.

- Fångdammens öppning igensättes.

- Skeppshallen länsumpas på 1-2 dagar varvid Wasa sjunker; i slutfasen sidoskjutes pontonen in i urtaget i skeppshallens sida.

- Tyngre delar t.ex. bogspröt och golvelement inlyftas.

- Takkassetter påläggas, övergjutes med betong.

- Glasfönster monterats liksom diverse skyddsanordningar för detta.

- Hisstunnel och förhall länsumpas och vattnet ersättes successivt av ballastbetong.

9.

- Täthetsprov sker parallellt med långsam vattenpåfyllning över takkonstruktionen.

- Fångdamm och tornsvängkran demonteras.

- Öppningar upptages mellan skeppshall, förhall, hisstunnel och entrébyggnad.

- Reservutgång och brygga för "Finngundet" och "S:t Erik" utföres (ej redovisat på ritn.)

- Invändiga byggnadsarbeten, installationer och inredningar utföras.

- Entrébyggnaden, utställningsarrangemang och markarbeten slutföras.

- Provisoriska Wasavarvet rives, varefter invigningen sker.

Yinka Shonibare
Vasa Ship
[Plexiglas, målat trä, målad plast, textil, kork]
2004
Foto Åsa Lundén, Moderna Museet

Pontonkranen Lodbrok vid Stadsgårdshamnen
1940–1949

Foto: Lennart af Petersens
Stockholms stadsmuseum

Innan Stadsgårdshamnen sprängdes in och fick sin nuvarande omfattning stupade berget något mindre brant ner mot vattnet. I skrevorna fanns det möjlighet att anlägga trappor och förbindelseleder och flera av husen vid Fjällgatan tillhörde större anläggningar som hade fabriker, bryggor, vedskjul, bodar och magasin nere vid Stadsgården. Några av de trappor som ledde upp över berget var allmänna leder. Upp mot Stigberget ledde Söderbergs trappor (mitt för Renstiernasgränden), länge österut kom Sista styverns trappor. Intill Söderbergs trappor uppfördes Stadsgårdshissen 1907. Det lilla hus vid Fjällgatan som nu är servering sommartid var från början ett våghus, byggt 1872 och ritat av den kände arkitekten Axel Kumlien. Det ägdes av spannmålsgrossisten C.H. Matton som hade sina magasin i hamnen nedanför. Från våghuset gick en ”rullväg”, ett transportband, ner till magasinen. Det var säkert mycket praktiskt eftersom man inte fick eller kunde köra med häst och vagn på den smala träbron nere vid hamnen.

Per Anders Fogelström
Ur romanen Ett berg vid vattnet
Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1969

Gösta Adrian Nilsson
Katarinahissen I [olja på duk]
1913

Det var i maj 1881 som Stockholm stadsfullmäktige beviljade kapten Lindmark rättighet att uppföra en gångbro med elevator mellan stadsgården och mosebacke. Företaget var djärvt och väckte förvåning. Nu tycker man att det är den enklaste sak i världen och man har hunnit så vänja sig vid detta originella samfärdsmedel, att man ej mera tänker på det snillrikt storartade i planen. Att stiga in i ett rum och tillsammans med elva andra personer låta hissa upp sig ett gott stycke i luften samt vandra på en 500 fot lång bro över hustaken. En bro med endast fyra spann, av vilka ett är icke mindre än nära 280 fot - det är nu mera för oss det allra vardagligaste.

Man kliver in i buren, det lilla kabinettet, ser på konduktören som står där helt lugn i sin snygga uniform och fingrar på ställinan och så bär det upp med en hastighet av 0,8 meter i sekunden utan ryckningar eller stötar. Samtidigt går en annan bur med människor nedåt.

Vad som alltid borde höra till vandringen över luftbron vore att stanna en stund och glädja sig över den vackra och storartade utsikten, en ovanlig utsikt med Katarinatraktens högsta del bredvid oss, de många husen och gatorna under våra fötter samt hela det övriga Stockholm där nere i djupet med de av ångbåtar och seglare plöjda vattnen och de sköna omgivningarna.

Arbetet möjliggjorde genom bildandet av ett bolag med ett kapital av 180000 kr.

Vid järntornets for står ett litet tegelhus, men väntsal och avgiftsbetalning, och där bredvid står ock ångmaskinen som driver verket. Över brons norra ända höjer sig ännu mer i luften ett annat litet hus – med kafé naturligtvis. Luften suger. Färdavgiften är ringa, 5 öre för uppfart och 3 för nedfart, att man , ifall man har gott om tid, kan kosta på sig någon liten förfriskning så högt upp som möjligt.

Nya Stockholm, Claes Lündin

Villy gav sig inte förrän han fått oss iväg till ”hissen”. Men det säger jag, att en otäckare tillställning har jag inte varit med om. När karlen ryckte i linan, och vi började att dingla mellan himmel och jord, så trodde jag att jag skulle dö, så rädd blev jag.

Sanna mina ord Villy, sa jag, det kommer att hända något, Det är att pröva vår herre alldeles för mycket, Gud! Aj! Nu står vi!

Men vi stod inte. Vi bara ragglade litet hit och dit. Om vi faller, fortsatte jag, så aj Gustaf! samla ihop bitarna. Hu Villy!

Så gott du kan, och...

Tala inte så okristligt Lovisa, sa Gustaf, som var lika vit om näsan som jag.

Knyck, knyck, sa det i detsamma.

Nu var jag säker, att min sista stund var kommen.

Men så öppnade karlen helt lugnt dörren och vårsolen tittade in som om hon velat säga:

Titta ut Lovisa!

Och Gud ska veta att jag tittade ut och det med en fart.

Det var otäckt, sa Gustaf och torkade svetten ur pannan.

Men Villy sa ”att det är en förbannat bussig tillställning”

Det må vara, men inte för småstadsfolk, som är van att begagna sina egna kristliga ben och inte flyga genom luften som höns.

Titta på utsikten, tant Lova, sa Villy. Den är styvar män själva Tivoli.

Gärna för mig sa jag och knep ihop ögonen det värsta jag kunde för att slippa se buren. I detsamma observerade jag en karl som riktigt spände ögonen i oss.

Vad är det där för en, frågade jag. Han tycks då inte ha sett folk på länge.

Åh han går här och vaktar självmordskandidater.

Hu så fasligt, sa jag.

Ja, ser tant Lova, det är inte alla som har råd att köpa sig revolverar och så...

Vips över broräcket. Vanligen är det nog.

Villy satte näsan i vädret och visslade.

Myndigheterna borde gripa in, sa Gustaf.

Det är ju vad de gör, fast ta mig fan jag tycker de har rättighet att hindra folk att slå ihjäl sig när de inte kan hindra dem från att svälta ihjäl.

Prata inga syndiga ord, sa jag. Myndigheterna gör nog vad de kan, det är jag säker på, fast människor inte gör vad de bör. Livet ha vi fått av vår Herre och ingen kan få i mig, att man under några förhållanden har rättighet att kasta bort det över ett broräcke. Nu vet du det, min gosse.

Anna Rydsteds
Klipponra ligger grå
Ur samlingen Dess kropp av verklighet
Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1976

Brokranen mellan Saint-Malo och Saint-Servan.

Alexandre Leroyer, 1873

Foto okänd

Farkosten bestod av ett övre däck som stod på 10 m höga stolpar vilka var monterade på en järnvägsvagn som vid högvatten gick under vattenytan. Fordonet var i drift till 1922 då ett förlist skepp orsakade irreparabla skador.

Jag tog upp urboetten med pillerna ur västfickan, tog ett piller mellan tummen och pekfingeret, vände mig litet åt sidan och låtsades taga in det. Så tog jag en klunk ur mitt vattenglas liksom för att skölja ner det. Pastorn blev strax intresserad:

– Jag tror att doktorn medicinerar? sade han.

– Ja, svarade jag. Vi ha dåliga hjärtan lite var. Mitt är inte heller som det skall vara. Det kominer sig av att jag röker för mycket. Kunde jag bara lägga bort att röka, skulle jag aldrig behöva den här smörjan. Det här är ett tämligen nytt medel; jag har sett det mycket rekommenderat i tyska facktidskrifter, men jag ville gärna pröva det på mig själv innan jag använde det i min praktik. Nu har jag hållit på med det i över en månad, och jag har funnit det utmärkt. Man tar ett piller en stund före middagen; det hindrar ”matfebern”, den där oron och hjärtklappningen strax efter måltiden. Får jag lov?

Jag räckte honom dosan med locket uppslaget och vänt så, att han icke kunde se att det var en urtavla; det skulle ha kunnat ge honom stoff till onödiga frågor och prat.

– Jag tackar, sade han.

– Jag kan skriva ett recept på dem i morgon, tillade jag.

Han tog ett piller utan vidare frågor och sväljde ner det med en klunk vatten. Jag tyckte att mitt hjärta stod stilla. Jag stirrade rätt framför mig. Torget låg tomit och ökentorrt. En ståtlig poliskonstapel gick långsamt förbi, stannade, knäppte med fingrarna bort ett dammkorn från sin välborstade syrtut och fortsatte sin rond. Solen sken alltjämt lika varmt och gult på Dramatiska teaterns vägg. Direktören gjorde nu en gest som han sällan använder, den judiska gesten med utvända händer, affärsmannens gest som betyder: jag vänder insidan ut, jag döljer ingenting, jag lägger korten på bordet. Och den röda fezen nickade två gånger.

– Den här vattenbutiken är gammal, sade pastorn. Det är visst den äldsta i sitt slag i Stockholm.

– Ja, svarade jag utan att vända på huvudet, den är gammal.

Klockan slog tre kvart på fem i Jakobs kyrka.

Hjalmar Söderberg
Ur romanen Doktor Glas
Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1905

a) Vattenbutiken i Kungsträdgården låg belägen mellan Jakobs kyrka och Lantmäteribacken. Butiken startades år 1850 av fröken Anna Håkansson och upphörde i oktober 1933.

b) Som historia blev Doktor Glas starkt kritiserad. Litteraturkritikern Fredrik Böök (recensent för SVD och Ord och bild) tyckte framförallt att mordet var osannolikt:

”Doktor Glas mördar pastor Gregorius. Det låter inte sannolikt, när man vet, att han egentligen är Martin Birck, och det värsta är, att författaren trots all omsorgsfull planering och klok motivering inte förmått göra det troligt. Hans bok blir därför, trots det obehagliga i att läsa om detaljerna och planläggningen af ett mord, icke hemsk. Det skrämmer inte, bära intresserar i sin ruskighet, man känner intet af den otrygghet och fasa, som äfven en konstnärligt lätt vägande behandling af Raskolnikow-problemet alltid plägar inge. Det är också ett ovanligt litterärt mord – lusten att göra något som är ovanligt och ägnadt att förbluffa och reta de goda källborgarna har sin gifna plats bland motiven. Finge man i en efterskrift läsa, att dessa doktor Glas’ vemodigt fantiserande anteckningar efter hans förtidiga död funnits på hans bokhylla af hans vän Markel och af denne betraktats med så mycket större förvåning, som pastor Gregorius fortfarande med oförminskad hälsa predikade hvarje söndag, så skulle man icke alis bli öfverraskad, utan tvärtom inse, att den psykologiska sannolikhetens kraf först nu vore tillgodosedda.”

Ur Ord och bild (1906)

Victor Andréén
Vattenserveringen i Kungsträdgården
[olja på duk]
Stockholms stadsmuseum

Målningen har suttit på ett väggfält i Restaurant
Du Nord som var en populär restaurang på
Kungsträdgårdsgatan. Hotellet revs 1912.

Stockh. Den 11 April 1893

Doktor Nyström!

I saknad af medel och besviken om hjälp, der jag sådan påräknat, kan jag tyvärr ej infinna mig hos eder för vidare hypnotisering. Tror ej heller, att detta sätt är för mig det lämpligaste, att återvinna helsan, alldenstund min kropp f. n. är svagare än min själ. Mitt förstånd säger mig, att jag mer behöfver få frisk luft, vattenbad och stark föda, naturligtvis också intryck af glädje och hopp.

Så hade jag medel ville jag gerna, för en tid, ställa mig under Eder viljas inflytande men f. n. är det omöjligt. Att finna hjälp i dessa tider är hardt när omöjligt. Hvem bryr sig om en fattig sjuk och värnlös flicka, om hon lefver eller dör.

O! Herr Doktor, det är bittert att stå alena i verlden, då man dertill är sjuk och djupt olycklig.

Jag har nu beslutat ta emot ett lärarinnevikariat i Staby Kalmar l., för 2n månader. Herr Doktor, jag ber Eder hjälpa mig så att jag under återstoden af sommaren må få visstas vid Nortälje bruns- och badanstalt för att stärka mig en smula. Jag har skrivit ut några listor, som jag lemnat åt några snälla menniskor, hoppas att Ni godhetsfullt gynnar en af dem hos Edra bekanta! Ni vore då bra snäll mot mig. Det förtroende jag lemnat Eder, hoppas jag att Ni ej sviker! Jag skulle velat tala mycket mera med Eder. Kanske en annan gång.

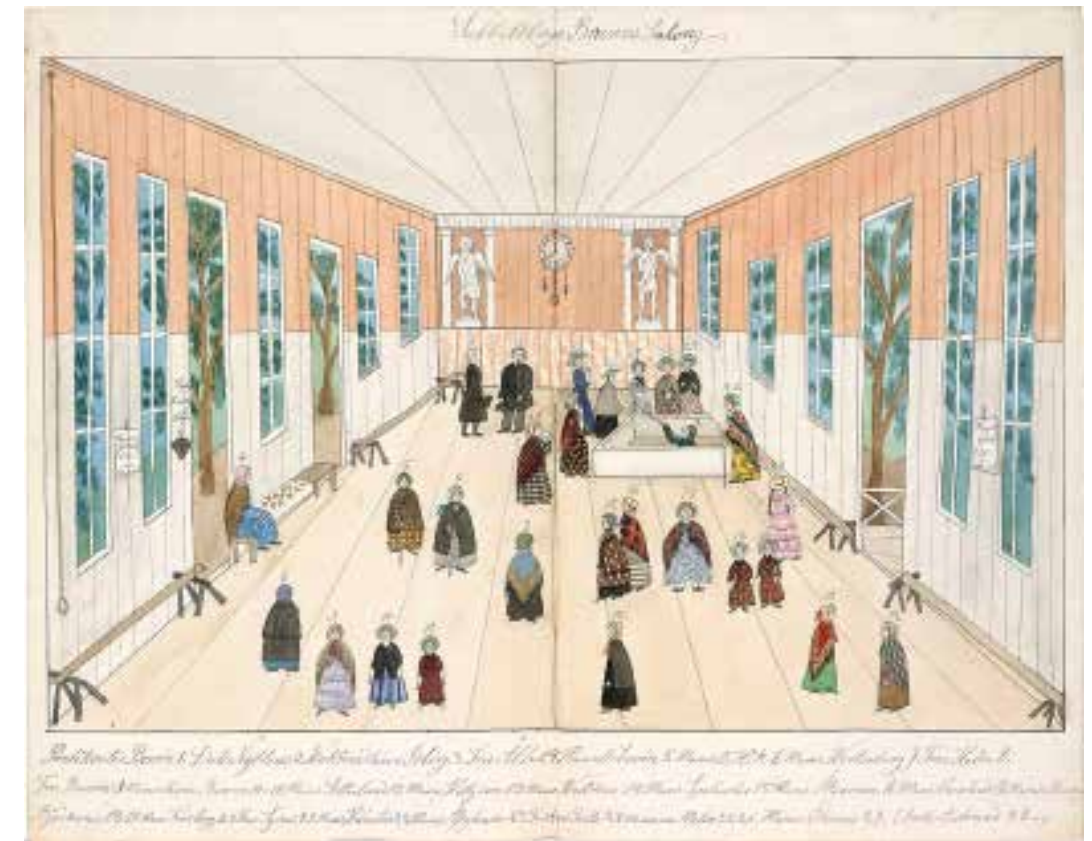
Förlåt, att jag besvärat Eder utan att nu kunna ersätta Eder. Min adress blir Staby, Kalmar län.

Herr Doktor Ni vill ju söka hjälpa mig!?
Glöm ej min bön!

Högaktningsfullt Helena Höglund

Brev från Helena Höglund till läkaren
Anton Nyström.
Stockholms stadsmuseum, 1893

Anton Nyström var läkare, debattör och
folkbildare. På 1870-talet kom Nyström i kontakt
med Comtes positivistiska filosofi, som kom att
styra hans liv. Han anammade båda grundprin-
ciperna i Comtes lära, dels att bygga tillvaron på
vetenskaplig insikt och bortse från religion och
metafysik, dels att förverkliga altruismens ideal
och "leva för andra".

Josabeth Sjöberg
1856

Sabbatsbergs brunnssalong [akvarell]
Stockholms stadsmuseum

Brunnvaktmästare Isberg fyller just med sin skopa i ett glas av det berömda brunnsvattnet åt en av de kvinnliga gästerna. Vid norra gavelväggen synas två i trä skurna, vitmålade änglabilder, vilka tillhörde den här befintliga altarringen. I brunnssalongen hölls nämligen under säsongen gudstjänst varje dag. Vid motsatta väggen nedhänger repet till den lilla på yttertaket uppsatta ringklocka, som kallade brunngästerna till samling. Icke minde än 28 personer, kvinnor mest, befinna sig i lokalen. Alla deltagare på bilden är angivna med nummer ovanför sitt huvud. Josabeth själv har nummer 28.

Mamsell Holmstén har till brunnsvistelsen endast medfört en bönbok, medan mamsell Josabeth har med sig både gitarr, parasoll och hattask.

På bildens baksida är antecknat ”Druckit 182 glas vatten”.

Vid dörren sitter fru Åblad och säljer pepparkakshjärtan.

Göran Axel-Nilsson, Mamsell Sjöberg ur
Samfundet S:t Eriks Årsbok, 1937

**Ett källvatten är rättvisan,
färglös och klar.**

**En svärmärklig och egen
fin smak den har.**

**Men slik dryck är så fattig,
när vin finns att få.**

Bara vatten är källan.

Jag längtar dit ändå.

**Bara vatten är rättvisan,
just inget att nå –**

**alltför nära, svår att älska,
kärv dryck att få.**

Herre, ge mig rättvisa,

ge min själ dess art!

Herre, ge mig vatten,

färglöst och klart!

”Hon kräktes grönt vatten, vitorna i hennes ögon blev röda och hon sa till sin läkare att allt hon tittade på förvandlades till grönt.”

Kort efter den sjukdomsrapporten dog den 19-åriga blomsterflickan Matilda Scheurer. Det var en kall dag med snålblåst, den 20 November 1861, i Paris. Men att hon dog berodde på att apotekaren Carl Wilhelm Scheele en sådär hundra år tidigare hade suttit i Stockholm och uppfunnit en ny färg. Det var en underbar grön färg som strålade så vackert att den genast blev senaste mode. Väggar målades i exakt den färgkoden och drottningar bar kläder i rätt gröna nyans utan att bry sig om att de fick utslag, och i vissa fall till och med sår av klänningarna. Vad gör man inte för att vara rätt liksom. Bagare hakade på trenden och använde det gröna för att färga sina bakverk och krogarna ville inte vara sämre så de spetsade sina drinkar så det såg härligt giftiga ut.

Giftiga var exakt vad de var också. För när Carl Wilhelm Scheele experimenterade med sitt karbonat, kopparsulfat och oxid så slank en del arsenik ner i blandningen. Men vem bryr sig om bieffekter när man fått fram en helt perfekt färg. Till Scheeles försvar så skrev han ett brev till en kompis och frågade om man kanske borde informera om att färgen var rätt farlig till sin karaktär. Men det verkade som om de tillsammans kom fram till att det var mer lukrativt, och bra för berömmelsen, att hålla tyst om bieffekterna.

Matildas läkare kunde i allafall konstatera att hon dog av arseniken som hade satt sig i hennes mage, lever och lungor – arsenik som hon andades in på jobbet, som var att få konstgjorda blomsterblad att se mer levande ut.

Alison Matthews David
Fritt ur Fashion Victims: The Dangers of Dress
Past and Present
London: Bloomsbury Visual Arts, 2017

Olafur Eliasson
Green River [uranin och vatten]
2000
Foto Olafur Eliasson

Metod: Markeringsfärgen uranin färgade vattnet grönt. Med hjälp av strömmarna förändrades utseendet på vattendraget radikalt. Konstverket utfördes utannonserat.

Att färga vatten grönt har irländska rörmokare i Chicago sysslat med sedan 1962, för att fira St Patricks Day.

I Stockholm var reaktionerna på det färgade vatt-
net omedelbara. Dagstidningarna satte upp det
som förstasidesnyhet och förklarade fenomenet
med att det måste vara "en läcka i riksdagshusets
värmesystem".

2012-10-14

Strandvägen Kv. Bajonetten – Utredning

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Denna utredning har utförts av Tullinge VA-Konsult AB, Peter Gustafsson, på uppdrag av Stockholm Vatten VA AB.

Det har upptäckts att spillvatten ringer i dagvattenledningen utanför kvarteret bajonetten längs Strandvägen 49–57. Detta beror troligen på felkopplade serviser.

Stockholm Vatten har tidigare låtit bygga om serviserna från Strandvägen 57 så att spill respektive dagvattenservis ansluter till rätt ledning.

Denna utredning har tillkommit för att utreda ev. felkopplingar samt undersöka möjligheten att rätta till dessa felkopplingar.

1.2 Utförda undersökningar

I Samband med denna utredning har bef ledningskartor, äldre arbetsritningar gått igenom. Installationsritningar (avlopp) för fastigheter anslutna till aktuella ledningar har gått igenom.

Spill och dagvattenledningarna har TV-inspekterats under 2010.

Brunnar på de aktuell ledningarna har kontrollavvägts under vintern 2011/2012. Platsbesök har utförts i källaren till Strandvägen 55. Där kan spilledningens hjässa skymtas i delar av källargolvet. I källaren finns golvbrunnar och handfat anslutna till spilledningen. Strax innan spillservisen går ut ur fastigheten finns en spolbrunn denna går dock inte att öppna och kontrollera då det har byggts en förrådsvägg över denna. Vattenservisen kommer in på samma ställe som spillservisen dock på en högre nivå. Någon dagvattenledning syns inte i källaren. Troligen är dagvattenservisen bara framdragen till grundmur.

2 Förutsättningar

2.1 Befintligt VA-nät

I Strandvägen längs med kvarteret Bajonetten ligger en K600 btg samt en D300 btg. Båda anlagda 1034. D300 btg är en felaktig benämnd som K300 på ledningskartor. Dessutom ser den ut att vara ansluten till K600 i en kammare i korsningen med Narvavägen. Så är dock inte fallet utan D300 ansluter till B-D600 för att sedan övergå till B+D900×1350 som mynnar i djurgårdskanalen vid Djurgårdsbron.

Invid K600 och D300 ledningarna ligger också en vattenledning 150 mm gråjärn från 1934. Längre ut i gatan ligger en B+D300/375 från 1897.

Enligt ledningskartor är samtliga serviser, utom serviserna från Strandvägen 49, felkopplade. Detta stämmer dock inte med verkligheten. Stockholm Vattens drift har varit inne i fastigheterna och undersökt hur ledningarna är kopplade. Efter att serviserna från Strandvägen 57 byggts om är det bara Strandvägen 55 som har felkopplade serviser.

Utredning av Tuva Konsult för Stockholm Vatten
2012-10-14

Genom att avloppet från von Rosenska palatset
på Strandvägen 55 felaktigt var anslutna till
dagvattenledningen kunde avloppsvatten rinna
ut i Djurgårdsbrunnsviken från 1934 och fram
till att det åtgärdades 2015.

ABC (TV-program)
Sveriges Television
1997-07-17

Stockholms finansborgaråd Mats Hulth (s) har bjudit OS-delegater på vatten från Riddarfjärden för att göra reklam för det rena Sverige. Men prover som Miljöförvaltningen tagit visar att vattnet innehåller höga halter av kolibakterier.

Totalt drack Mats Hulth 20 stora dricksglas av vattnet, utan att bli sjuk. Delegationerna uppges enbart ha smuttat på vattnet.

Stockholm har tillgång till en av världens viktigaste resurser, nämligen vatten. Vi har dessutom möjlighet att njuta av ett gott och hälsosamt dricksvatten. Vårt vattenledningssystem håller hög kvalitet och ger oss stabil tillgång till rent vatten över hela staden. Det är så självklart att det kommer rent vatten ur våra kranar att vi inte tänker på denna tillgång men i många andra städer är vatten-tillgång ett problem. För att uppmärksamma denna fantastiska tillgång borde staden erbjuda medborgarna fritt vatten i dricksfontäner i stadens offentliga rum. Dricksfontäner kan placeras i lekparker, torg och knutpunkter där många människor vistas.

Det fria dricksvattnet blir också en demokratisk symbol för en stad för alla. Det kan synas vara en liten symbol, men om vi anlägger ett barnperspektiv på frågan är rätten att släcka törsten ingen liten fråga i en stad som blir alltmer privatiserad. Caféeer och restauranger börjar i allt större utsträckning ta betalt för kranvatten och offentliga toaletter är avgiftsbelagda.

Ett fritt dricksvatten gör dessutom de offentliga rummen trevligare. Vattnet skapar en samhörighet och öppnar upp för den medborgerliga rätten att vistas fritt i staden. En utflykt i parken blir enklare. Barnfamiljens bestyr blir färre. En boll eller en frisbee är allt som behövs för timmar av lek och rörelse, utan att det kostar något. Det offentliga rummet blir bättre för alla.

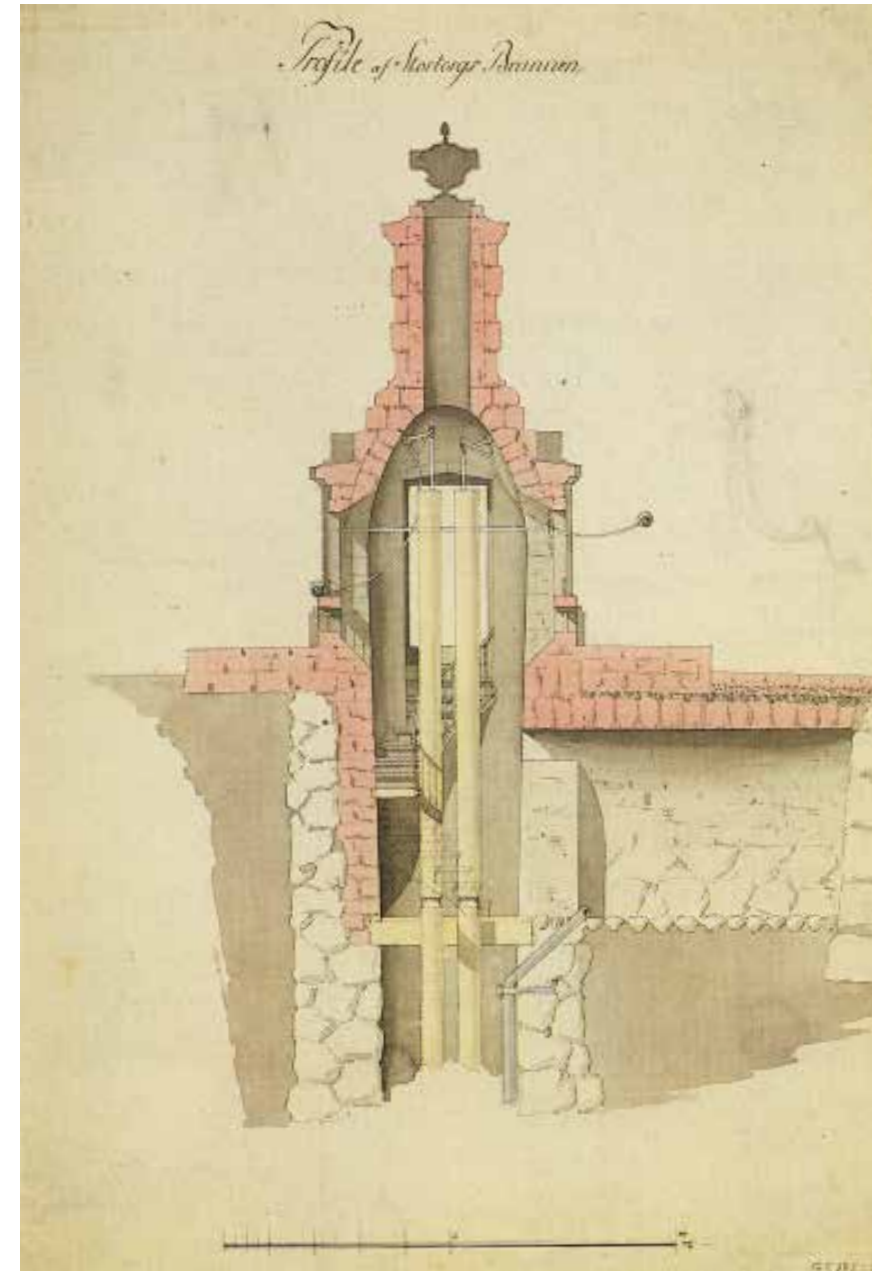
Dessa dricksfontäner bör utformas på ett vackert och robust sätt så att de prydder den offentliga miljön över tiden. De kan med fördel vara föremål för en bred konstnärstävling som staden utlyser.

Mot bakgrund av ovanstående föreslår jag kommunfullmäktige besluta att

1. en plan tas fram för lämpliga platser att placera dricksfontäner för fritt dricksvatten i stadens offentliga rum.
2. en konstnärstävling utlyses för gestaltning av Stockholm stads fria dricksvatten i offentlig miljö.”

Erik Wahlbergson
Vackra Dalkullan säljer mjölk på Stortorget
[olja på duk]
1833-1840
Stockholms stadsmuseum

Erik Palmstedt, 1778
Gamla Ritningsamlingen
Stockholms stadsarkiv

Sektion genom Stortorgsbrunnen. Brunnen var Stockholms nollpunkt från vilket alla avstånd till och från Stockholm mättes. Mellan 1857 och 1953 stod brunnen på Brunkebergstorg.

”En allvarlig byggnad ”, så lyder ett kort omdöme i en engelsk text om Gunnar Asplunds stadsbibliotek (1928) i Stockholm.

Allvarlig?

Snarare ett öppet diskussionsunderlag – som många svenska historiker har valt att se det. Men ingen tvekar om byggnadens ikonstatus.

Förklaringen är inte så lätt att ge – åtminstone inte för den oinvigde. I Stockholms stadsbibliotek för Asplund ett intrikat samtal om allt som har med husarkitektur att göra. Om vad som är vägg och yta, tak och golv, vad som skiljer nischen från fönstret och var konstruktionen slutar och formen börjar. Och naturligtvis hur allt detta hänger ihop, om det över huvud taget hänger ihop. Och ingenstans driver han sina idéer så långt – och lustfyllt – som i de två dricksfontänerna i den södra och norra läsesalongen en trappa upp.

Under den senaste tiden har jag blivit besatt av konstruktionen och har fotograferat den ur alla tänkbara vinklar. Ändå består den bara av en enkel vattenledning, en kran och en stenbänk (egentligen en vattenho).

Naturligtvis är den tidstypisk in i varje liten detalj. Dekoren på stenplattan (en tunn växtslinga) är bara antydd och har hård konkurrens av den tydligt redovisade konstruktionen. Funkisen lurar om hörnet men har ännu inte helt slagit ut den spröda, svenska 1920-talsformen (Swedish grace). Träunderlaget vittnar om ett trähantverk som alltmer börjar likna stål och plåt. Samtidigt skulle delar av fontänen mycket väl kunna ingå i de krigiska friserna som löper längs bibliotekets innerväggar.

Subtillt så det förslår. Till och med fontänens kranar har fått formen av två krigare (konstnären är Nils Sjögren) – men deras händer är främst höjda för att vara greppvänliga. Dricksfontänen står faktiskt i en klass för sig inom Asplunds samlade verk och är en av de mest kantigt smågalna pjäser som ritades under 1920-talet. Både rationellt funktionalistisk och klassiskt förfinad.

Konstruktionen avviker också kraftigt i rummet och signalerar att den är något helt annat än bokhyllorna, borden och den kolonnprydda receptionsdisken. Fontänen är helt enkelt ritad för att vara annorlunda, markera en annan funktion och utan förutbestämda skönhetsvärden.

Själv har jag upptäckt den alltför sent. I omgångar har kranen, den lille krigaren med fyra armar, blivit stulen och tillverkats på nytt. Den ursprungliga idén med glas runt kanten tillämpas inte längre och stenen är oftast torr och smutsigt grå. Synd, för här rör Asplund vid något avgörande inom arkitekturen.

Han tillåter sig helt enkelt föra flera samtal på en gång och med skärpa, prövar sin egen tids formideal men hävder dem inte som allmängiltiga sanningar. Det är en arkitektonisk hållning som i dag blivit nästan omöjlig. Och som inte ens efterfrågas av en intellektuell och konstnärlig elit. I dag är arkitekterna ensamma om att vårda en radikal, utmanande och prövande arkitekturtradition

som under mer än hundra år kopplats ihop med nya sociala och politiska idéer. Märkligt och oroande.

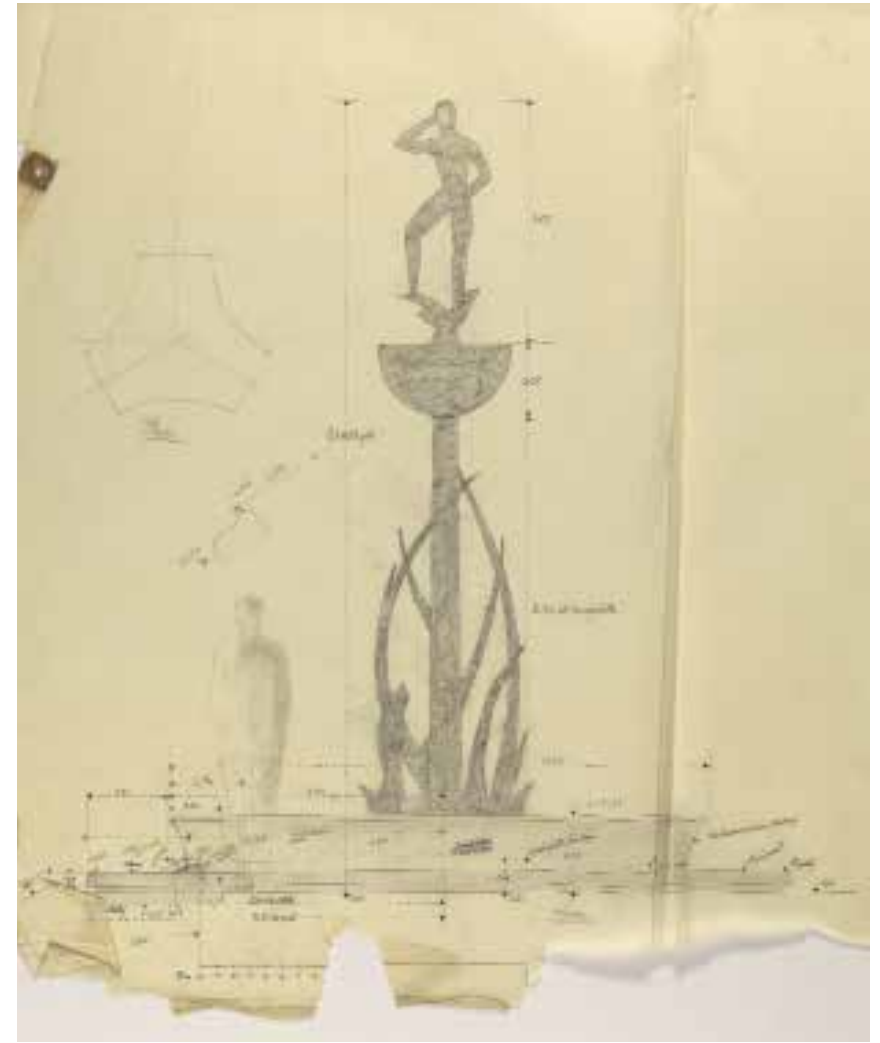
Fontänen har alla chanser att stå ut framöver. Stockholms kommunpolitiker har nu enhälligt bestämt sig för att utlysa en internationell arkitekttävling om en utbyggnad av Stockholms stadsbibliotek – dock inte nödvändigtvis i direkt anslutning till huset. Asplunds dricksfontän är en lysande förebild för tävlingen – ett nybygge behöver varken ”passa in” eller vara osynligt.

Å andra sidan, den motsäger inte heller en stram, osynlig maskinform. Tävlingen kommer att ge en tydlig bild av arkitekturklimatet i Sverige – och Stockholm. Och internationellt lär den inte gå obemärkt förbi. Asplund är en arkitektonisk världskändis (i Norden tillsammans med Alvar Aalto och Arne Jacobsen) och Stadsbiblioteket hör till de få riktigt stora 1900-talsmonumenten i Europa.

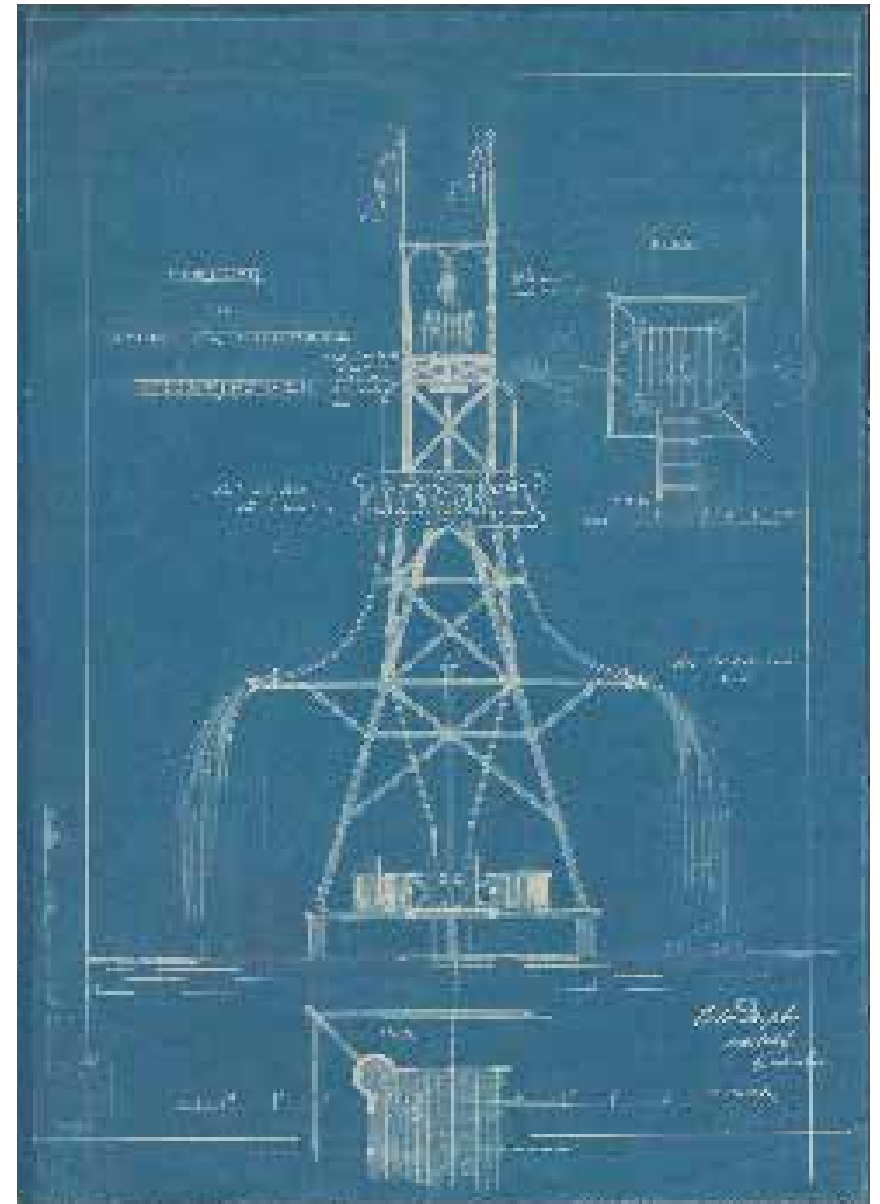
Gunnar Asplund, 1928
(statyetter av Nils Sjögren)
Foto Holger Ellgaard

Dricksfontän Stockholms Stadsbibliotek. För sina
brunnsskulpturer blev Sjögren redan i sin livstid
så välbekant att han vid sidan av det gängse Nisse
blev kallad för Brunte av sina konstnärsvänner.
Smeknamnet myntades av Isaac Grünewald.

Carl Milles, 1928
Dianabrunnen
ArkDes

Skiss över den marmor- och bronsfontän som
kom att placeras i Tändstickspalatsets innergård.

Förslag till monter för aktiebolag
Kolebriumpen, 1897
Gamla ritningsamlingen
Stockholms stadsarkiv

Vattenpump till Stockholmsutställningen 1897.
Utställningen som hölls på Djurgården var mer omfattande och mer välbesökt jämfört med den tidigare utställningen 1866 i Kungsträdgården.

Johan Peter Molin, 1866

Molins Fontän

Foto Johannes Jaeger

Stockholms stadsmuseum

Industrihallen till Stockholmsutställningen

1866 ritades av Adolf W Edelsvärd och

uppfördes i Kungsträdgården. Fotografiet

är tagit vid invigningen av 15 juni 1866 och

i centrum står en gipsmodell i full skala av

den bronsfontän som kom att uppföras i

Kungsträdgården 1873 efter Molins död

samma år.

Humlegården som är beläget inne i staden är livligt besökt. På söndagarna, särskilt om det är vackert väder, strömmar folket dit. Man äter, dricker, dansar, släpper upp raketer och ballonger. Jag har bevittnat en sådan ballonguppstigning, som var verkligen originell. Passageraren i ballongkorgen var varken en människa eller en häst, såsom eljest är brukligt. Istället var det en ren från Lappland. Arma djur, ryckt från en stilla tillvaro i Nordens ensliga vidder! Plötsligt slungas det över en larmande folkhop ut i eternas bländande tomrum. Vad renen spjärnade emot när den bands fast i ballongkorgen! Man trodde att den skulle spränga korgen med en stöt av sina vilda horn. Slutligen svingade sig ballongen upp i rymden. Den stackars renen sparkade konvulsiviskt, hans stirrande blick hängde förtvivlat fast vid jorden, men ballongen höjde sig allt mera. Den rörde redan vid molnen, innan den lapske resenären, hämtat sig från sin förskräckelse. Några veckor senare gingo ballongen och renen förlorade nära Helsingör, där de uppslukades av Sundets vågor.

Sjövägen till Djurgården, som är ett verkligt juvelskrin utan dess like, är livligt trafikerad. Från Skeppsbron eller Skeppsholmen avgå ideligen små farkoster, fullastade med glada sällskap, lätta båtar med grönmålade hjul, ofta klädda med blommor och grönt. Överfarten tar högst tio minuter och kostar blott 2 skilling. Förr ombesörjdes trafiken enväldigt av ett kompani matrosen a la rame, roddarmadamer. De voro i allmänhet buttra och griniga och skötte rodden som det behagade dem, vilket ofta utlöste häftiga scener mellan dem och de utledsna passagerarna. Numera äro dessa roddarmadamer försvunna och ha efterträtts av älskvärda dalkullor. Vilka intressanta varelser! Oftast är de förlovade och ha begett sig till Stockholm för att skrapa ihop en hemgift, medan fästmannen på sitt håll strävar att fylla fästmanskorgen. På vintern återvänder de hem, där giftermålet snart för alltid binder dem vid den husliga härden. Dalkullorna är i allmänhet söta och behagliga; de är sällan skönheter, men deras dygd torde vara höjd över allt tvivel. Kraftiga och outtröttliga ägna de sig åt sitt arbete; den resande hinner inte bli uttråkad i det brännande solskenet under överfarten. Deras kostym är målerisk: kort brun eller grön kjol, röd väst, över vilken en vit skjorta pöser ut, röda strumpor och läderskor med tjocka sulor. De sistnämnda svära besynnerligt mot resten av kostymen. men detta är ett vanligt fel hos de nordiska kvinnorna: de kan kamma sig och klä sig, men förstår sig inte på skor. Intet kan vara behagligare än att fara till Djurgården med dessa dalkullor. Om ni är ensam i båten, öppna de själva konversationen. De berätta sin historia, som ofta är ganska trist. Om däremot båten är full med folk, roa de sin publik med att blåsa ljudliga låtar i sina lurar eller sjunga vemodiga sånger från sitt hemlandskap. När ni väl är framme tycker ni att det har gått alldeles för fort. Ofta har jag vägrat att stiga i land och farit med båten tillbaka för att få höra upplösningen av en påbörjad historia eller de sista stroferna av en avbruten sång.

Gösta Selling

Ur Samfundet Sankt Eriks årsbok 1937

Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1937

Monsieur Leouzon-Leduc kommer till

Stockholm sommaren 1851 med uppdrag från

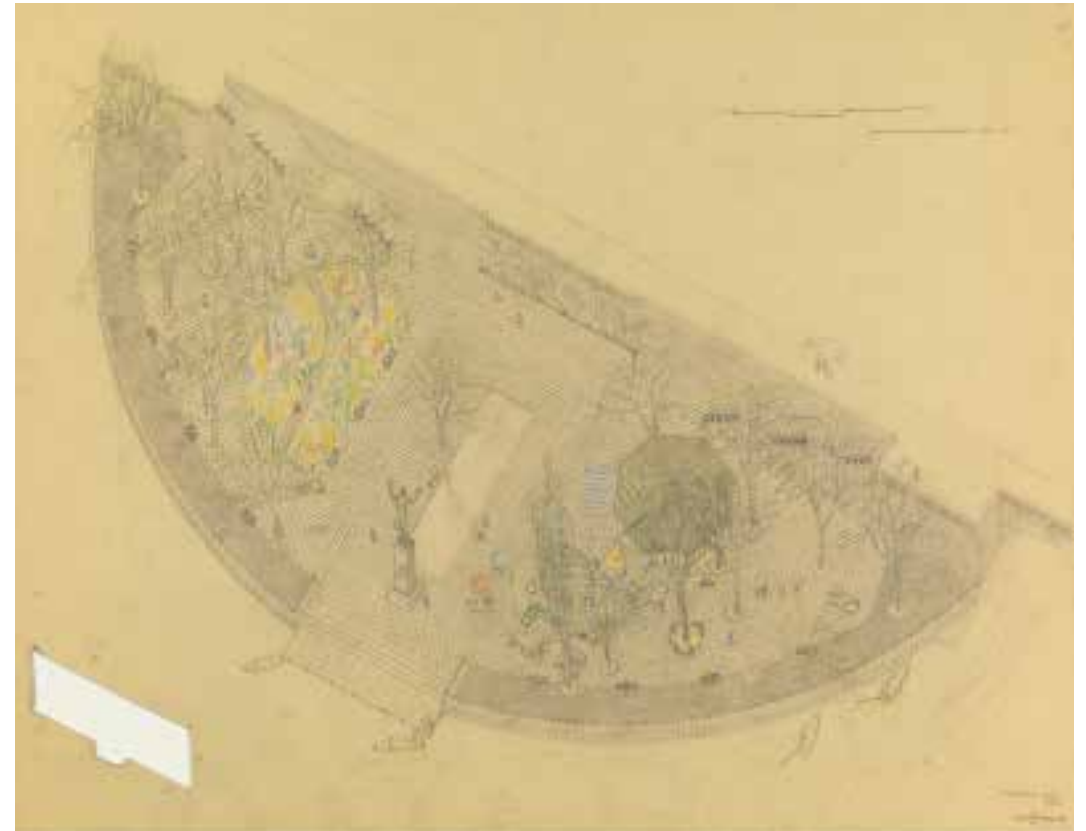
franska regeringen att studera fångvården

i Sverige. Han vistas här i tio månader

Fredrik Liljeqvist, 1890
Gamla ritningsamlingen
Stockholms stadsarkiv

Ej genomfört förslag till
Stockholmsutställningen 1897.

Erik Glemme
Strömparterren, 1936
ArkDes

Gösta Gustavson
Utsikt från Norr Mälarstrand [färglitografi]
Ur Stockholmsmotiv
Stockholm: Trema förlag, 2016

Vattenbutiken ute på vattnet är en del av Norr
Mälarstrands strandpromenad som Stockhoms
stads gatukontor uppförde 1941-1953 med
arkitekt Erik Glemme.

David Helldén, 1968

Foto Wikipedia

Sergelfontänen utformad efter Piet Heins superellips och innan Edvin Öhrströms glasobelisk placerades i dess mitt.

Motion av fru Ruth Forsling (fp) och herr Claes Nisell (fp) angående undersökning av möjligheterna att från eventuellt kärnkraftvärmeverk i Värtan levererat hetvatten för utebad vår och höst

För närvarande undersöks möjligheterna att i Värtan förlägga ett kärnkraftvärmeverk, som skulle kunna förse Stockholm med ett behövt tillskott av elkraft och dessutom ge staden hetvatten för utvidgning av fjärrvärmerörelsen. Genom tillvaratagandet av överskottsvärmet görs anläggningen lönande, samtidigt som man slipper mycket av de luftföroreningar som oljeanläggningar av olika slag skulle ge upphov till. Om säkerhetsfrågorna kan få en tillfredsställande lösning, finns det således möjlighet att Stockholms stad kan bli pionjär på detta väsentliga energiproduktionsområde till gagn för samhällsutvecklingen.

Under betydande delar av året, höst och vår, kan man emellertid inte utnyttja hela den varmvattenkvantitet som uppstår vid behövlig elproduktion. Kylvatten kommer bland annat, om planerna fullföljs, att släppas ut i Värtan, varvid såväl vissa mindre fördelar (isfrihet) som nackdelar (dimmor) kan förväntas uppkomma.

En möjlighet, som borde närmare utredas, är att hett överskottsvatten utnyttjades för utebadanläggningar, som därigenom kunde hållas öppna under en väsentligt större del av året än vad annars är fallet.

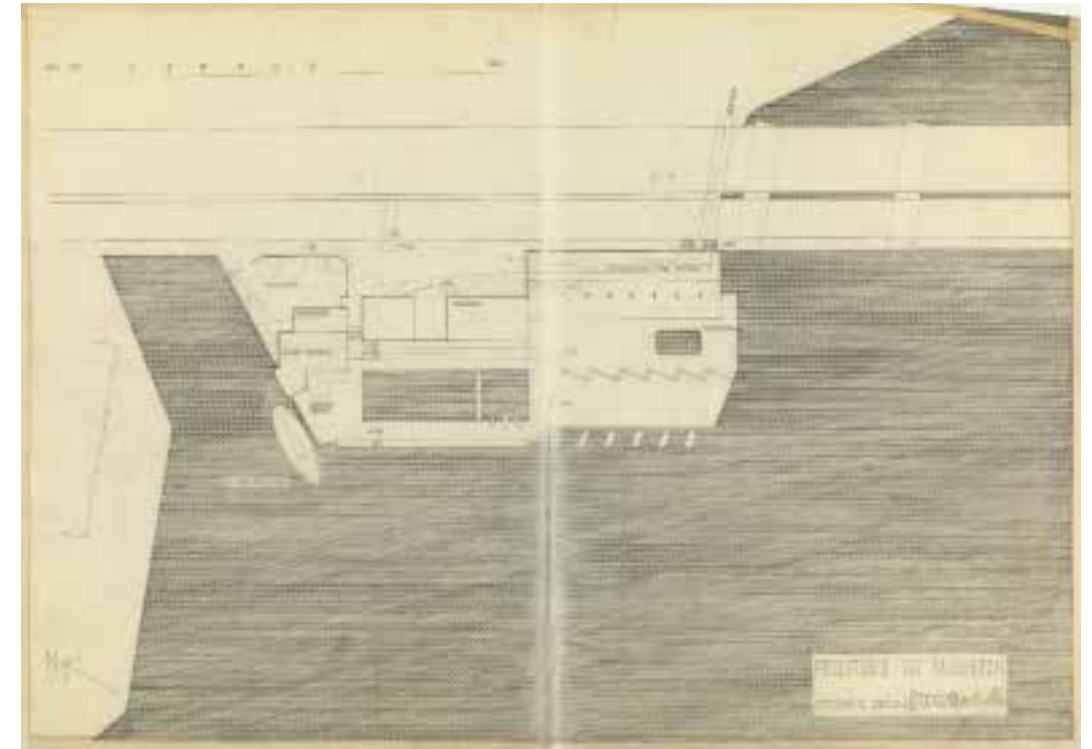
På Island har man åstadkommit ett enormt uppsving för badlivet, i och med att man förser utebadbassängerna med vatten från de varma källorna, vilka bad därigenom kan hållas öppna året om. I stället för bastu eller som komplement till densamma har man där byggt små runda ”laguner”, med ännu högre vattentemperatur än i stora simbassängen. I dessa ”laguner” kan besökaren slappna av och avstressas före simturen.

Även om man inte kan väntas åstadkomma den säregna atmosfären av varma källor som på Island, borde det ändå vara möjligt att förlänga vår utebadsäsong utan att de extra kostnaderna bleve avskräckande. Kanske Vanadisbadet och/eller Kampementsbadet kunde utnyttjas för detta ändamål.

Med stöd av ovanstående hemställes att stadsfullmäktige måtte uppdraga åt lämpligt organ att undersöka möjligheten av att i samband med utredningen om eventuellt kärnkraftvärmeverk i Värtan åstadkomma hetvatten för utebad under höst- och vårsäsongen.

Motion till Stockholms Stadsfullmäktige av Ruth Forsling (fp) och Claes Nisell (fp) om att undersöka möjligheten till ett utomhusbad med hetvatten från det kärnkraftverk som planerades i värtan.

1969-01-27

Vassil Simittchiev
Projekt Vattenmassa på slottet
[tryckt papper med collage, tusch och media]
1979
Foto Prallan Allsten, Moderna Museet

OMA
Station City Stockholm
2010

Tävlingsförslag till Citybanans nya stationshus
med vänthall och publik isbana på taket.

Erik Glemme, 1952
Perspektivmålingar för färgsättning av interiörer.
ArkDes

Efter att Liljeholmsbadet bärgades genomgick
det en omfattande renovering.

Gunnar Leche, 1930

Liljeholmsbadet

Foto John Kjellström, Svenska Dagbladet

a) Liljeholmsbadet byggdes i Nyköping 1929 och bogserades därefter till Bergsundsstrands brygga.

b) Huset vilar på en ponton av armerad betong. Runt badet löper en värmeslinga som värmer badvattnet på vintern. Ovanpå vilar trähuset. Bassängen är 17 meter lång och vatten-temperaturen håller alltid 30 grader.

c) Liljeholmsbadet vid Hornstulls strand sjunker 23 juli 1950. Efter läns-pumpning genomgick badet omfattande renovering.

Dag fyra

En vinterdag går jag till badet, det är fredag... på fredagarna badar bara män i det här badet... Kvinnorna har måndagarna... männen fredagarna. Undervattensbilderna ska in nu fort i början för att sätta stämningen. Först stormbilderna, sen någon som stilla ligger och flyter på vattnet... undervattensbilderna... sen en bild på stormen genom ett fönster.

Det kommer in några i badet, de har tjocka jackor på sig och går fram till kassan. Uppfinnaren är en av dem,

– Jag skulle egentligen vara död, jag är en zombie, säger han och borstar av snö från jackan.

Männen går in i badet och kommer sen aldrig ut, tänker jag.

Läste någonstans att kritiker och publik längtar efter en berättare med ett personligt tilltal. Så är det nog, men den som längtar mest är kanske berättaren själv.

Bengt Bok
Den dokumentära dramaturgin, anteckningar
från ett sökande
Stockholm, Carlsson bokförlag, 2013

Dagboksanteckningar från inspelningen av filmen
En film om när män badar

Vronski uppgav namnen på dem, som varit med på middagen.

”Middagen var utmärkt och även regattan och allt det andra var ganska trevligt, men i Moskva kan nu en gång ingenting försiggå, utan att det hakar upp sig på något sätt. Där uppträdde en dam, kungens av Sverige simlärarinna, och visade sina konster.”

”Hur? Simmade hon?” frågade Anna med mörk min.

”Ja, i en besynnerlig simdräkt. Det är ett fult, gammalt fruntimmer. När skola vi avresa?”

”En sådan dum idé av den där människan! Är det då något särskilt med hennes simning?” frågade Anna utan att besvara Vronskis fråga.

”Absolut ingenting särskilt. Jag säger ju också, att saken var förskräckligt dum. När vill du, att vi skola resa?”

Anna ruskade på huvudet, som om hon ville förjaga en oangenäm tanke.

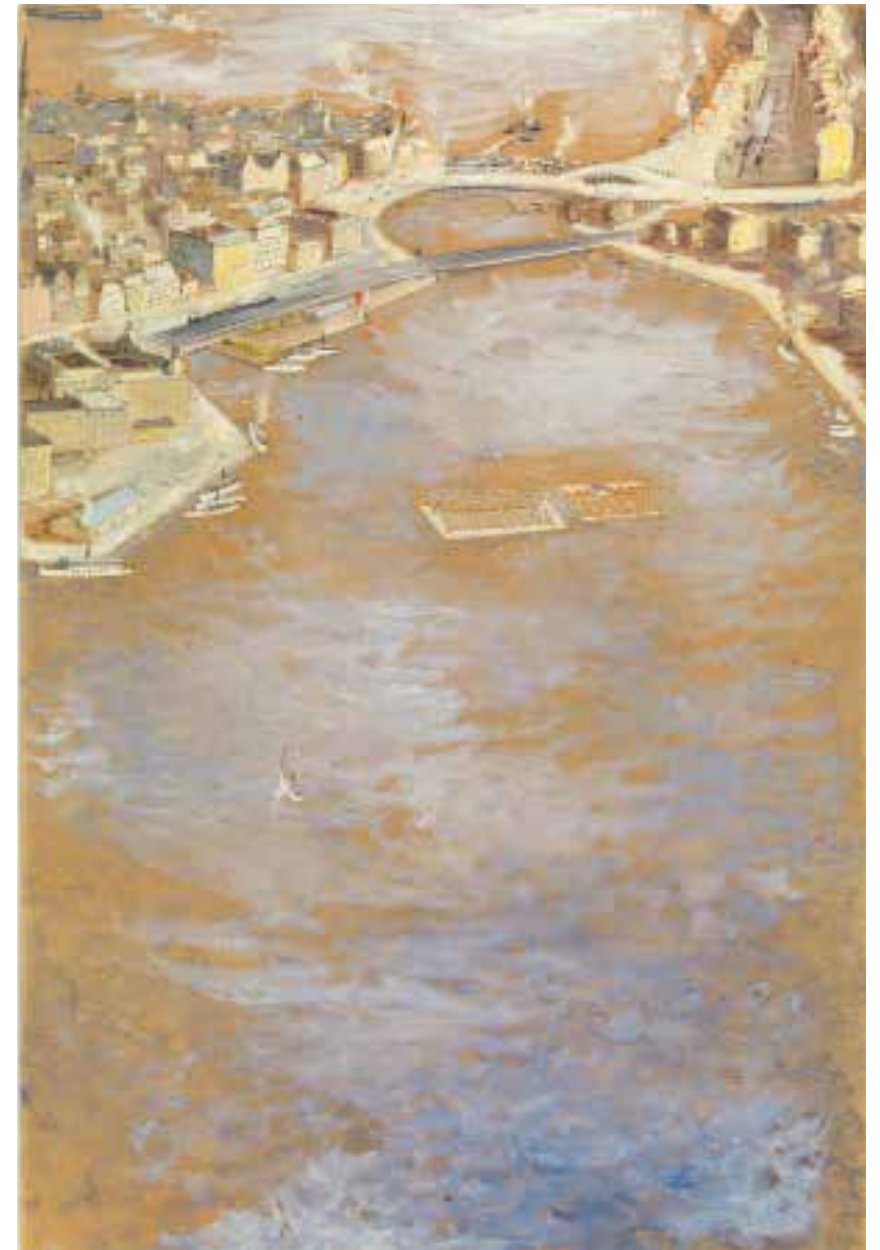
”När vi skola resa? Ju förr, dess bättre. Till i morgon bli vi icke färdiga. Alltså i övermorgon.”

Lev Tolstoj, 1928

Ur romanen Anna Karenina

Stockholm: Saxon & Lindströms förlags A.-B.

Den svenska simlärarinnan är Nancy Edberg, som var en av de första i Sverige som undervisade i simkonsten. Bland eleverna fanns drottningen Lovisa av Nederländerna, Lovisa av Sverige och Alexandra av Danmark. År 1865 fick hon ett stipendium för att fara till Sankt Petersburg i syfte att införa simundervisning där.

Kjell Ödeen

Badhus i Riddarfjärden

Foto ArkDes

Den ojämförligt mest fascinerande placeringen har Kjell Ödeen kommit med då han förlagt sitt badetablissemang på pontoner ute i Riddarholmsfjärden, fritt för ljus och luft från alla håll; endast på vintern skulle varmbadsfontonen vara förtöjd i land och uppta kajplats. Det är en lösning som verkar Columbi ägg; de allvarligaste invändningarna torde färje- och båt-förbindelserna föranleda.

Dagens Nyheter

1934-05-31

Men nu går det att bada i vatten igen, och nu skall Stockholms centrala badfråga ordnas. Det förefaller verkligen som om frågan avancerade en sula, och med glädje har jag sålunda lagt märke till att borgarrådet Larsson med vidhängande kommittéer tagit upp mitt förslag om bad i parkerna. Till en början är det meningen att göra ett bad för barn och ungdom i Vanadislunden. Men jag hoppas det blir fortsättning. I humlegården och någon park på Söder. Varför skall det för övrigt bara vara för barn och ungdom? Äldre människor kunna ävenledes såväl simma som bli lortiga. Framför allt kunna de svettas.

Parkbad är naturligtvis det enda riktiga. Att anlägga ett bad i ett vattendrag och förse det med vattenledningsvatten är ju att spela teater. Ett sådant gyckelbad kan endast fördärva människornas själar. Men om det nu är så att man nödvändigt skall ha ett bad i Mälardrottningens vatten så får jag säga att tanken på att förlägga det till Munkbron är bättre än att förlägga det till Strömbadets nuvarande plats. Där bör man skapa den vidd som Stadshuset och Riddarholmen behöva för att rätt kunna göra sig. Oppositionen påstår att det blir för långt att traska till Munkbron när man har kontorsarbete på Norrmalm.

Vinnare av den första Riddarfjärdssimningen inför uppåt 20 000 åskådare blev 14-årige Fredrik Dolk, hemmahörande i Solna och representerande Neptun. Här gratuleras han av Arne Borg, kommentator vid målet vid Stadshuset.

Idag har jag gjort bekantskap med Kanalen på nära håll. Jag gick i vid Dovers badstrand. Det var kyligt i luften och ljuset var vitt och bländande. I vattnet var det bara 13 grader och jag hade varit stursk nog att dyka i utan vattenglasögon. Efter bara några minuter gick det inte att fortsätta för den kraftiga sältan. Det var inte bara ögonen utan svalget och näsans slemhinnor. För första gången fick jag verkligen respekt för Kanalen, mina ben skakade när jag tog mig upp på stranden igen. Doverfiskarna vinkade åt mig där de samlats på stranden.

Dråpslag nummer två, jag vet inte varför jag inte har informerat mig bättre innan. Jag hade kalkylerat min simning så att jag skulle starta under ebbtid från den franska sidan. Jag skulle få hjälp rakt ut av ebben, sedan skulle det vara relativt strömfritt vatten, och jag hade kalkylerat att jag skulle få hjälp rakt in på den andra sidan av floden. Men ack så man kan bedra sig. Vi fick snabbt lära oss att ebb och flod följer parallellt med kusterna och aldrig rakt ut mot mitten, det är det som gör uppgiften så svår. Det är just likt mig att inte ens ta reda på fakta innan jag börjar väsnas om att jag ska klara det.

Det märkligaste hände idag. Gertrude Ederles kom förbi när jag var på väg ut i vattnet. Plötsligt kom hon vara promenerande längs stranden, jag kände genast igen henne från bilderna. När jag fick se henne blev jag alldeles varm om öronen. The Queen of Seas.

Vi tryckte varandras händer en lång stund under tystnad och hon gav mig några snäckskal som hon samlat längs stranden. Sedan gick hon lika hastigt som hon kommit. Jag såg efter henne när hon försvann längs vattnet. Efteråt visste jag inte om det varit en dröm, jag hade varit ensam på stranden och jag vågade inte säga någonting till de andra.

Sältan från vattnet började göra mig illamående och otålig. Jag har insett att strömmarna på båda sidorna kommer att motarbeta mig.

Sara Stridsberg

Ur romanen Happy Sally

Stockholm: Albert Bonniers förlag, 2012

a) Sally Bauer (1908–2001) var en svensk långdistanssimmerska och första skandinav att simma över Engelska kanalen. Hon har även simmat över Kattegatt och Ålands hav. "Aldrig förut har jag simmat långdistans i sötvatten, jag tycker det smakar som såpvatten, när jag får det in det i munnen. Nu märker jag, att det även inverkar på ett annat sätt, konsistensfettet, som skall skydda mig mot den värsta kylan i vattnet, formligen skalas av. Redan efter en halvtimme måste jag smörja på nya lager av fett på armar och ben. Jag tycker redan det är kallt, fastän jag inte hunnit längre ifrån kusten och – faktiskt – känns det inte som kramp i tårna. Det har jag aldrig förut känt under mina långsimningar; måtte det nu bara inte bli värre, så skall det väl kunna gå ändå." ur självbiografin Kattegatt, Ålands hav, Kanalen angående hur det kändes att simma i Ålands hav.

b) Gertrude Ederles var den första kvinnan som korsade den engelska kanalen simmandes. Hon gjorde det på tiden 14 timmar och 31 minuter, vilket var den snabbast uppmätta tid dittills. På Manhattan i New York finns en pool som bär hennes namn.

Isaac Grünewald, 1918
Den gröna badvagnen, Fanö [olja på duk]
Västerås konstmuseum

På vissa av de kallbadhus som uppfördes under 1800-talet fanns det badvagnar, ett fenomen importerat från England. Eftersom det inte ansågs anständigt för herrar och damer att beblanda sig med varandra under badandet, fyllde badvagnarna en viktig funktion för kvinnor så att de skulle kunna ta sig ner till vattnet utan att bli sedda. Vagnen var oftast byggd i trä och inredd med stol, bord och spegel. En häst eller badbetjänt fick sedan dra ut vagnen till lämpligt djupt vatten, där kvinnorna kunde doppa sig utom synhåll och med hedern i behåll. De allra blygaste kunde ibland gå ner i vattnet med kroppen dold under en badkrinolin, en kjol utspänd i klockform.

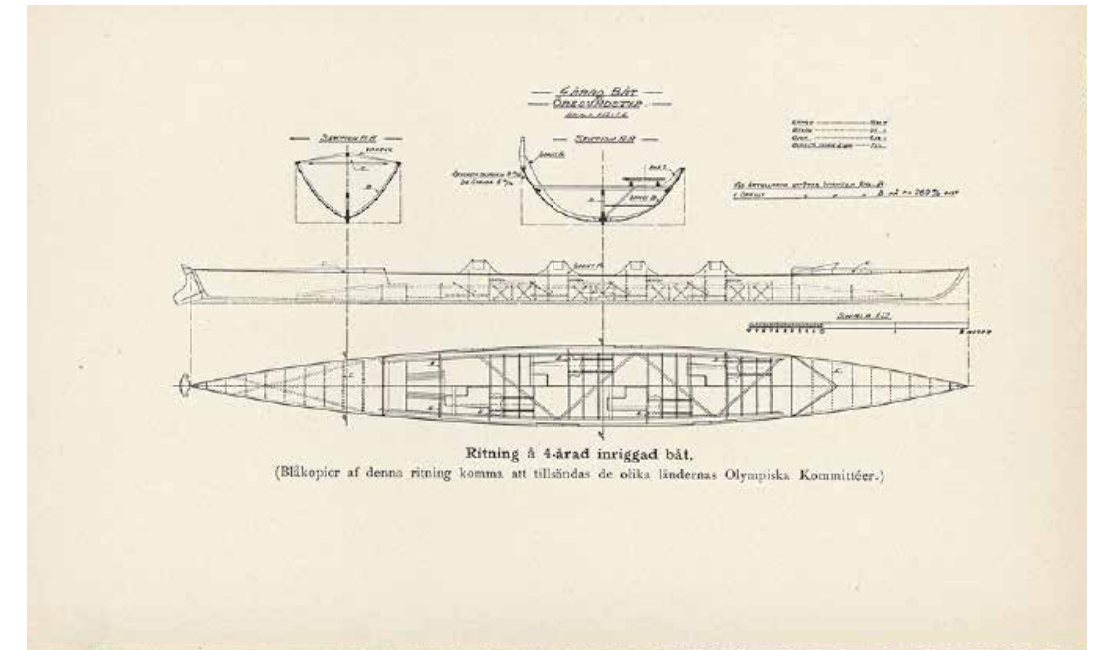
I Norden var havsbad förknippat med skräck. Under badstugornas blomstrande tid hade simkunnigheten glömts bort, och havet uppfattades som livsfarligt. Att krypa ner i öppet vatten ansågs, än så länge, som galenskap. Idéerna om vattnets välgörande och medicinska effekter var dock svåra att förneka.

Därför utrustades anläggningarna med en typ av bassänger, spjälsumpar, med tillhörande hytter, i vilka besökarna kunde sätta sig och under kontrollerade och trygga former sänkas ner i det salta friska vattnet. I spjälsumparna slapp man dessutom bottenkänning. De allra första kallbadhusen var konstruerade som flottar med tillhörande hus, dit besökarna roddes ut i båtar. När anläggningarna utvecklades byggde man istället badhusen på pålar en bit ut i vattnet, med långa broar förankrade i land.

Ulrica Nordström
Ur Nordiska bad
Stockholm: Natur & Kultur, 2019

En av de allra ivrigaste förespråkarna för kallbad och havsluft i kombination var den svenska läkaren och balneologen Carl Peter Curman. Enligt hans efterforskningar badade stockholmaren i medeltal ett eller två varma bad om året. I synnerhet kvinnorna var försumliga.

Ritning över 4-årad inriggad båt från programblad och tävlingsregler för Roddtävlingarna under Olympiska spelen i Stockholm 1912. Tävlingen gick av stapeln i Djurgårdsbrunnsviken under tre julidagar.

Definition på 4-årad inriggad båt: En inriggad gig skall vara klinkbyggd och hålla de mått och vikter som i nedanstående tabell angifvas:

Längd: högst 10,60 mtr.

Bredd: öfver åssingen minst 1,05 mtr.

Djup: minst 0,36 mtr.

Bredd i vattenlinjen: minst 0,78 mtr.

Vikt: minst 85 kg

Bord på hvar sida: minst 7 st

Sigurd Lewerentz, 1912
Båthus vid Djurgårdsbrunnsviken
[akvarell på kartong]
Stockholm: Byggförlaget, 1985

En natt lånade vi en gammal eka och rodde ut på fjärden. Det var halvmörkt och lugnt och klart över sjön. En flaggstångslina slog någonstans på en ö. Jakob satt i aktern och lät händerna släpa i vattnet. Han visslade på en gammal schlager som vi hade hört på tivolit i Vaxholm. På alla sidor om oss reste sig öarna som urtidsvidunder med lösa taggiga ryggektonurer. När vi kom i närheten av Aspholmens södra udde, berättade jag att en kalkskuta hade sjunkit där och att skepparen vägrat lämna sin kajuta. Det sades bland fiskarna i trakten att man såg ett vitt sken över platsen om natten. Jakob smålog och talade om att hans morfar hade drunknat under en orkan utanför Brasiline, inte långt ifrån Kap Sao Roque. Sedan rodde vi hemåt igen.

Per Wästberg
Ur novellsamlingen Pojke med såpbubblor
Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1949

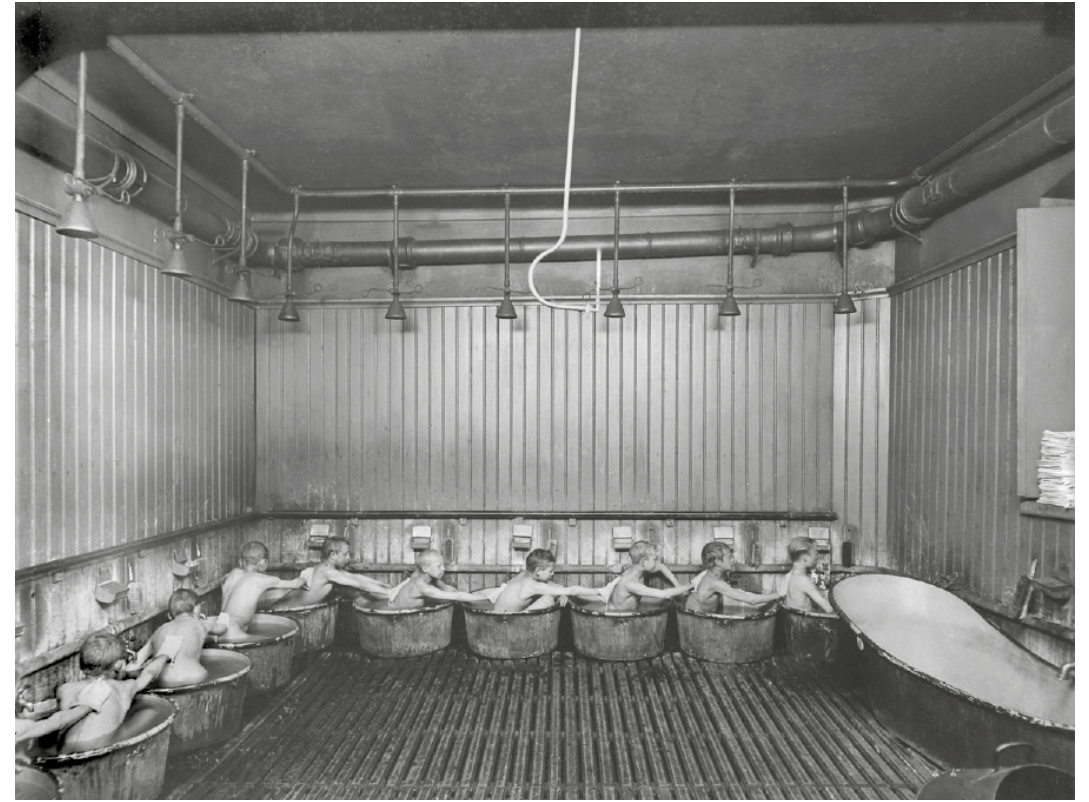

Foto: Okänd, 1907

Nordiska Museet

Bad i Storkyrkans folkskola (tidigare Nicolai folkskola) i Stockholm 1897.

a) När den arabiske resenären och författaren Ahmad Ibn Fadlan för första gången mötte vikingar vid floden Volga år 922 skrev han i en reseberättelse: ”De är Allahs smutsigaste varelsor. De är som vilsegångna åsnor. Varje dag tvättar de ansikte och huvud i det smutsigaste och snuskigast tänkbara vatten. Varje morgon kommer en slavinna med ett handfat vatten. Hon räcker det åt sin herre, och han tvättar händerna, ansiktet och håret och reder ut det med en kam i handfatet. Sedan snyter han sig och spottar i vattnet, ja det finns inget snusk som han inte gör i samma vatten. När han gjort ifrån sig sitt, bär hon handfatet vidare från den ene till den andre tills det gjort sin runda till alla i huset. Och var och en snyter sig och spottar i handfatet och tvättar däri ansikte och hår.”

b) Men vikingarna skulle bekanta sig med nya hygieniska vanor. Under sina erövringar i nordvästra Ryssland fick de smak på den slaviska kulturen och rökbadet, en förtida version av vår tids bastu. Imponerade av vad de sett, återvände de hem och började bygga egna badstugor.

Vattenmängden är alltid konstant. Vatten är snart och jämt. Vatten är så enformigt att det dammar. Vad som helst är viktigare än vatten. Det är bara det som duschar, sprutar. Det i floden. Det i baljan. Det runt bubblan och i ögat och i kranen. Det som kokas i buljongen, i kaffet, i all stillsam sterilitet. Lockas man av vatten finns vatten överallt och man kan känna sig litet splittrad. Som om man tappat fokus. Vatten blir det centrala i livet - en virvel man dras in i. Allt är vatten. allt är bara vatten. Vatten finns i allt och har stor gravitation. Man vill ned i sjön. Man känner havet suga. Man dras åt alla håll samtidigt och bir vimsig när man drabbas av hydrotropism. Åkomman är hydrotropikern inte ensam om men den känns väldigt exklusiv. Hydrotropism är sjukdomen man inte lider av. Som man inte vill botas från. Inte ens med hydroterapi. Hydrotropikern har gladeligen vattenlinserna på. Jorden blir bara vackrare av att hydrotropikern inte inser att den höjda vattennivån är något inbillat. Att allt är som det skall vara. Att vattnet är konstant. Att allt är normalt utom hydrotropikern som bara kan se det våta. Som bara dras till vatten. Som tror att vatten drar tillbaka.

Foto: Lennart af Petersens
1946
Stockholms stadsmuseum

Arbetare på pålar till bygget av Strömbron,
i bakgrunden skymtar Jakobs Kyrka,
Kungsträdgården och Kungliga Operan

Utanför muren och troligen med virke därifrån byggdes bodar på pålar i vattnet, och bryggorna förlängdes. Den som bygger vid vatten skall bygga broar först av allt sitt bygge... ty de som bo ovanför honom i förhållande till vattnet, må renligt och utan skada komma till vattnet, heter det i den nya stadslagens byggingabalk från 1350-talet. Kravet att alla skulle komma renligt till vattnet blir begripligt först när man vet att stranden bestod av löst avskräde. Avskrädet har regelbundet täckts med sand och grus så snart det nådde vattenytan. Men detta hölje var inte tjockare än att man lätt trampade igenom det. När Bjärköarätten talade om bålbro eller gårdsbro, använder den nya lagen sjöbodsbro eller gårdsbro/ en variation i ordvalet som beror på att utfyllningarna givit anledning till förändringar i sättet att bygga och utnyttja bryggorna. Bryggorna var inte enbart bodbryggor. De tjänade också som plattform för tippning av avskräde. Därigenom tvangs man att i takt med utfyllningarna förlänga dem längre än vad landförbindelsen med bodarna krävde. Till sist riskerade bodarna att förlora kontakten med vattnet. Men innan det gått så långt hade vanligen en eldsvåda förändrat bilden helt. Den stora majbranden 1330 ödelåde allt: hus, bodar, bryggor och båtarna som låg på vattnet utanför bodarna. Men när pålarna gav vika, har halvbrända byggnadsdelar doppats i vatten och bevarats till våra dagar under nya avskrädeslager, som vräkts på efter branden.

Hans Hanson
Kulturhistoriskt avskräde
Ur Fataburen, Nordiska museets
och Skansens årsbok
Stockholm: 1970

Som klippt i sotat papper
står södra bergens kontur,
och Strömmen rullar med svarta
virvlar längs kajens mur.

Men över virvlarna spänner
månen sin blanka stråt,
och mitt i det blanka gungar
en fiskare i en båt.

Nu vevar han upp sitt sänke.
Låt se vad han får ikväll.
Det lyser i nätets maskor
som idel glimmande fjäll.

Men det är bara vatten,
som glittrar och rinner bort.
Han fiskar månsken och sjunger
och ror sin väg inom kort.

Poet, vad har du fiskat
i kväll i den strida ström?
En bubbla. En månskensdroppe.
En snabbt förrunnen dröm.

Stanken låg som en evig våt filt över staden. Denna ständiga odör som vi nutida människor omöjligt kan begripa. Gatorna luktade spillning, gränderna osade av upplösta råttlik, på bakgårdarna steg dunster från översvämmade latriner, portarna luktade urin. Människorna som luktade av ruttande tänder, svett och otvättade kläder slängde sitt stinkande avfall direkt på gatan där smutsiga svin bökade runt. De särskilt utplacerade slaskvattentunnorna var ständigt fulla med sitt jäsande och stinkande innehåll. Från skorstenarna steg lukten av sur ved, från garverierna kring Riddarfjärden kom lukt av frätande lut, från slakthusen spreds lukten av levrat blod och tarmens. Omsluten av dessa lukter, lutade sig tullvaktmästare Malmberg framåt och bet ännu en tugga av melonskivan han höll i nävarna. När gommen fylldes med den söta saften stannade Malmbergs tankeverksamhet, men även om tankarna fått fritt spelrum hade han aldrig kunnat räkna ut att han dagen därpå skulle vara död. Lossningen av briggen från Hull hade avstannat för tidig middagsrast och Malmberg passade på tillfället att stoppa i sig sin egenhändigt inköpta melon. Annars var regeln den att tullvakten skulle bestå med skeppsproviant, men efter två dagar på omsaltat härsket fläsk avstod Malmberg den illasmakande dieten och tackade sin lyckliga stjärna att han fått tag i en melon i den tidiga morgontimmen på sin promenad till Tegelvikshamnen. På den gistna brygger fanns inte heller något färskvatten. Vatten fick man ta direkt från sjön och den salta fläskkosten krävde sin tribut av bräckt grumligt vatten. Melonen saknade salt och var därtill rik på vätska. Törsten blir i alla fall inte större, tänkte Malmberg, och skar till en ny skiva som han begärligt högg in på.

Bengt Norling

Ur Norsborgs vattenverk 100 år

Stockholm: Stockholmia förlag, 2004

Malmberg blev det första offret i 1834 års

koleraepidemi. Under fjorton dagar dog

71 personer bara i Katarina församling.

Halvvägs ut på bron fick David syn på något underligt och stannade. Nyligen hade han läst i tidningen att det fanns miljontals råttor i Stockholm. Han hade aldrig sett en enda, men här var nu tre stycken, mitt på Sankt Eriksbron. En stor och två mindre. De sprang runt i cirklar på trottoaren, jagade varandra. Råttorna väste, blottade tänderna och en av de små högg den stora över ryggen. David backade ett steg, tittade upp. En äldre man stod ett par steg bort på andra sidan om råttorna, följde kampen med gapande mun. De små var stora som kattungar, den större som en dvärgkanin. De nakna svansarna vispade över asfalten och den stora rättan skrek när även den andra lilla högg sig fast i dess rygg och pälsen färgades blötsvart av blod. Är det... barnen, dom små? David höll sig för munnen, plötsligt illamående. Den stora rättan kastade sig spasmodiskt hit och dit, försökte skaka av sig de små. David hade aldrig hört råttor skrika, visste inte att de kunde. Men ljudet som kom ifrån den stora var hemskt, som från en döende fågel. Ett par personer till hade stannat på andra sidan. Alla följde råttornas strid och David fick en ögonblicksbild av människor samlade för att beskåda någon form av tävling. Råttfäktning. Han ville gå därifrån, men kunde inte. Dels passerade många bilar över bron, dels kunde han inte slita blicken från råttorna. Var tvungen att stanna och se vad som hände. Plötsligt blev den stora stel, svansen pekade som ett streck ut ifrån kroppen. De små vred sig, kraftrade med klorna över dess mage och deras huvuden rörde sig ryckigt fram och tillbaka när de slet i skinnet. Den stora hasade sig framåt, framåt tills den nådde kanten av bron, kröp under räcket med sin börda på ryggen och föll över kanten. David hann titta över broräcket lagom för att se nedslaget. Bullret från trafiken dränkte ljudet av plasket när råttorna föll ner i det svarta vattnet och en plym av droppar reflekterades ett ögonblick i gatlyktorna, och sedan var det över.

Hanteringen av odöda
John Ajvide Lindqvist
Stockholm: Ordfront, 2005

Ett av många förslag till att lägga stambanan
utanför Riddarholmen.

Pehr Johan Ekman, 1872
Ritning av förslag till körbana genom
Riddarhuset i anslutning till en projekterad
bro från Klara strandgata.

”Problemet att förbinda Vasabron med den nya
genomfartsleden löstes 1872 av arkitekten och
snickerifabrikören Per Johan Ekman. Bron borde
riktas in mot Riddarhusets mittaxel och 'den
ovanligt breda vestibulen' förvandlas till en
gatutunnel för körtrafiken”

Text ur, och ritning återskapad från, Stockholm
en utopisk Historia, Åke Abrahamsson, Prisma.

Där ligger den mitt i viken som en stor fastfrusen ark, en särdeles inventiös
inredd klubblokal i två våningar med verandor, där man i vackert väder låter
solen behagligt steka sig så att man sticker av mot blekansiktena inne i stan.
Nedre botten har bord och bänkar som ett klubbrum och det saknas inte ens en
bardisk som icke förgäves inger hopp om en värmande dryck i vinterkylan. Kök
existerar också och middagsmålet behöver man inte vara orolig för, ty stora
feta gäddor nappa begärligt på silverkrok vid isvakarna i trakten, där fiskarna
sitta med reven sänkt henom de runda hålen. Till klubblokalens dekorationer
hör alla isjakternas märken, uppradade efter väggarna nästan lika tätt som
vapensköldarna på riddarhuset.

Beyron Carlsson
Ur Hela Stockholm
Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1912

Beyron Carlsson var en svensk publicist
och medverkade bland annat i Veckojournalen
och Idun. Kåserade gärna under pseudonymerna
Celestin och Floridor.

Edvard Forsström, 1896

Skridskoåkare på Nybroviken [akvarell]

Stockholms stadsmuseum

I skridskobanans centrum låg en flytande

musikpaviljong krönt med sex stycken

bågljuslampor som försörjdes med ett eget

elektricitetsverk med ångpanna och ångturbin.

Granar bildade ett stängsel runt om banan och

över allt spändes linor med färgade vimplar.

Vi minns alltför väl vår barndom, hurusom det knappast fanns något vattendrag uti eller nära Stockholm som ej, när vintern lagt sin skorpa däröver, vimlade av skridskoåkandet vilka vid mörkrets inbrott svängde sina brinnande facklor, och hur dessa flög kring som kometer bland stjärnor och månen i det av isen återspeglade firmamentet ; hur man tävlade om priset för de bästa slädtrafvarne på isbanor som finnes utom varje tull, hur man i långa rader drog ut på slädparti, gjorde ungefär en mils färd på den glänsande snön, innan man tog in på ett utvårdshus för att värma sig med en livlig okonstlad dans, varefter man ånyo mötte nordanvinden med fördubblat mod, flygande slädnät och klingande bjällror. Allt detta började alltmer komma ut bruk, alltmer lämna plats för grand bal med priffes, champagne och selter. Själva de förr så uppfriskande snöbollsbateljerna anstå icke mera vår städade ungdom som man större delen av dagen bäddar kring med böcker, och med päls och muff de stunder den slipper ut. Nu tycks det nästan som hade åtminstone skridskoåkningen ånyo kommit en vogue. Alltsedan man uti tidningarna såg hur kejsar Napoleon, hela världens politiska modjournal för övrigt, i början av nästlidna åt svängde sig på skridsko över Boulognersjöns glanskis och hur hans gemål där täcktes låta föra sig på kälke blev skridskon en modartikel för hela Europa. Prins Albert i England dröjde icke slå sina öglor på Themsen, skjutande framför sig på kälke sin och Storbritanniens härskarinna, och det fanns knappast något hov som icke spände stålsko på fot och hoppade efter. Hade man icke is att åka på, så satte man trissor under skridskon a la Profeten och rullade kring på balsalongens tiljor, liksom Fortuna på hjul. Att exemplet skulle finna efterföljd i isarnas och skridskornas hemland är mindre underligt. Även vårt hov skaffade sig i tid sin egen skridskobana och sedan dess ha alla de gamla isbanorna levat upp igen med förnyad glans, och den stränga vintern är oss en borgen för att Ran icke så snart knackar håll på sitt silvertak. Den Napoleon är dock en mästare, han må röra sig på vilken yta som helst. Men vad is och skridsko beträffar äro vi fullkomligt på hans sida. Den isbana vår plansch idag framställer är dem majestätliga vid Skeppsholmen. Man ser våra kungliga dels på skridsko, dels på släde.

Hänvisar till bild på en skidskoförsedd Karl XV.

Einar Jolin, 1916

Skridskobanan vid Stallmästargården

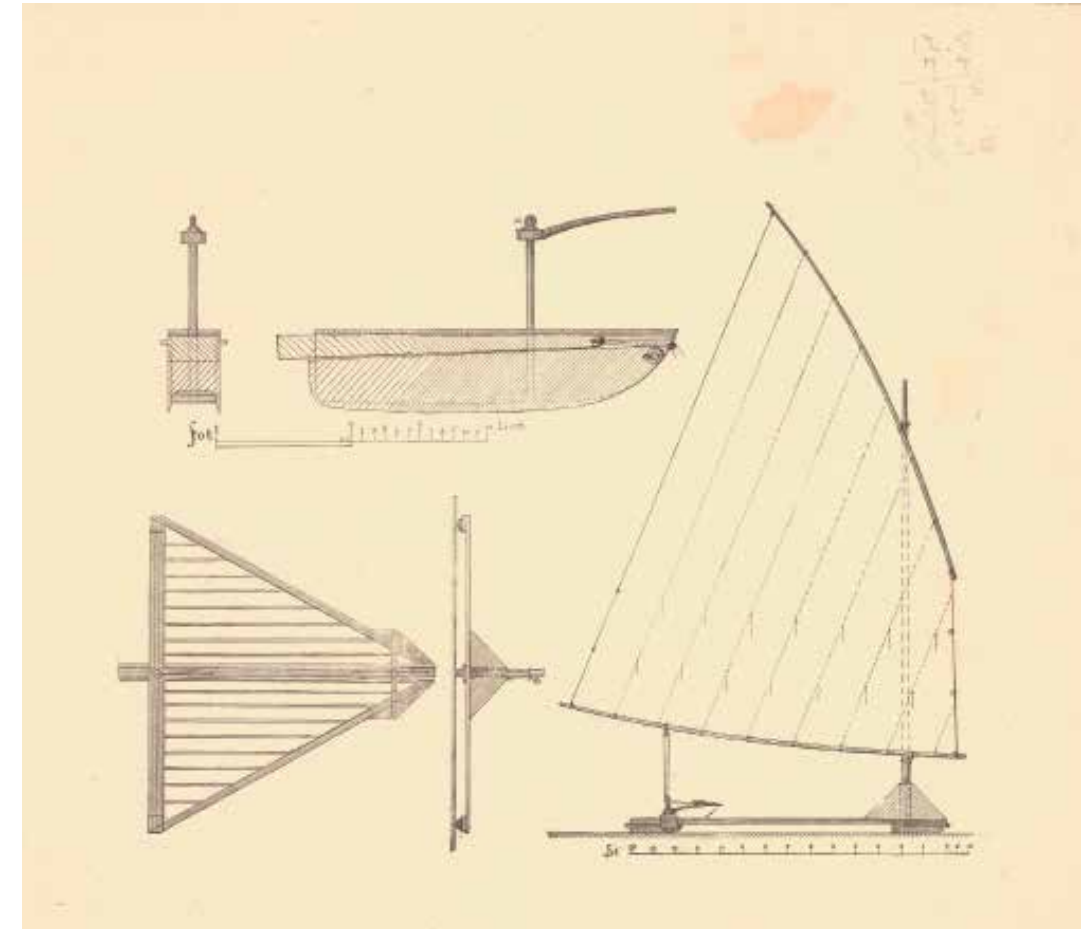
[olja på duk]

Ibland vimlet af skridskoåkande på Nybroviken och på den kunglig banan vid Skeppsholmen såg man under de följande vintrarna nästan dagligen en liten dam i en tätt åtsittande pälsbrämad klädesklädning, med närsynt blick och händerna i muffen karva sig försiktigt fram på skridsko med små, osäkra steg vid sidan af en lång herre med glasögon och en lång och smal dam, hvilka just icke heller voro så synnerligen säkra på fötterna. Medan de vinglade sig fram tillsammans med ojämna steg, pratade de alltid ytterst ifrigt, och ibland ritade kavaljeren matematiska figurer i isen - icke med skridskorna, ty därtill var han icke tillräckligt skicklig, utan med käppen... och den lilla damen stannade och betraktade dem uppmärksamt. De båda kommo nämligen tillsammans från Högsolan ner på skridskobanan och hade med anledning af den enes eller den andres föreläsning kommit in i en livlig diskussion, som fortfor under skridskoåkandet. Emellanåt upphäufde då den lilla damen små skrik och bad för guds skull att slippa tala matematik på skridsko, emedan hon då förlorade balansen. En annan gång var det hon och den långa damen som utbytte sina psykologiska iakttagelser och meddelade hvarandra planer till romaner eller dramer. De tvistade äfven om hvem som var skickligast i den ädla sport, hvarmed de för tillfället voro upptagna, och så villiga som de än eller voro att erkänna hvarandras förtjänster, ville de i detta enda fäll aldrig tillerkänna hvarandra företrädet.

Men den som under dessa vintrar i sällskapslifvet träffade samma med fru Kovalevsky, kunde ej tro annat än att hon var en synnerligen framstående skridskogångerska, som kunde taga stora priset i en täfling med största lätthet. Hon talade med en sådan iver och ett sådant intresse om denna sport och var så stolt öfver hvarje litet framsteg däri som öfver intet af de vetenskapliga arbeten, som gåfvo henne världsrykte. Ty hon var aldrig så belåten med sig själf, som när de gällde något som hon icke kunde göra, ja, som hon till och med alldeles saknade anlag för.

Anne Charlotte Leffler
Ur biografen Sonja Kovalevsky
Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1892

Sonja Kovalevsky var Sveriges första kvinnliga professor och världens andra kvinnliga matematikprofessor. Under sitt liv hann hon skriva artiklar om en rad olika ämnen; nya rön inom teknik och medicin, bok- och teaterrecensioner samt samhällsfrågor. Sitt skönlitterära författarskap inledde hon sent i livet och hennes barndomskildring, Ur ryska livet, rönt stor framgång.

Konstruktör: Carl Smith
Statens Sjöhistoriska museum

Ritning av isjakt från sidan och uppifrån,
detalj av styranordning. Rigg.

”Det var ett annat Stockholm, en annan tid och en annan fisk då jag tog upp i början av 1860-talet, säger fru Rosenblad. När jag hör våra dagars stockholmare oja sig, då önskar jag av hjärtat att det gick att kalla ett år tillbaka från 1860- och 70-talen, då skulle ni få pröva på. Min far var bonde och fiskare på Åland så jag är nättopp uppväxt bland fisken och därför passade det sig så bra då jag var 19 år att komma över till min faster, som hade stånd i fiskarehamnen här i Stockholm. Den anblick som mötte mig, när jag seglade in i hamnen kom mig att önska få vända Stockholm ryggen bums. Smuts, oordning och osund luft överallt - och inte stort annat än säker i hela stan. Slottet, Räntmästarhuset och Södra teatern vore visst de enda byggnader, som föll mig i smaken. Det fanns inga järnvägar då och således ingen fisk från Göteborg, inte ens sill och inte heter från Norge, utan det enda som fanns att tillgå så var det gädda, strömming, ål och flundra från Stockholms skärgård. Ålänningarna kom ju också seglande över med sina fångster. Hela nätterna igenom vimlade det av fiskebåtar utanför hamnen.

Men stort noga var det icke med varornas kvalitet. Stockholmare hade inga större anspråk den vägen. När jag tänker på den fisk som då såldes och den förfärliga lukten av död fisk, som alltid mötte en om morgnarna när man kom ner, då blir jag så nöjd med min nuvarande tillvaro här. Inget under på att kolebran grasserade på den tiden. I min fasters kundkrets möttes representanter för hela rangskalan från Karl XV, ämbetsmän, värden på Hotell Rydberg och den fattigaste hantverkarhustru. Men voj, voj, sådan fisk hon var tacksam över. Nu skulle aldrig någon hålla till godo med vad hon så tacksamt stoppade i sin duk. Nådig frun från det förmögnare hemmet köpte däremot Ålandsgädda, men till tjänstefolket tog hon visserligen av den salta strömmingen.

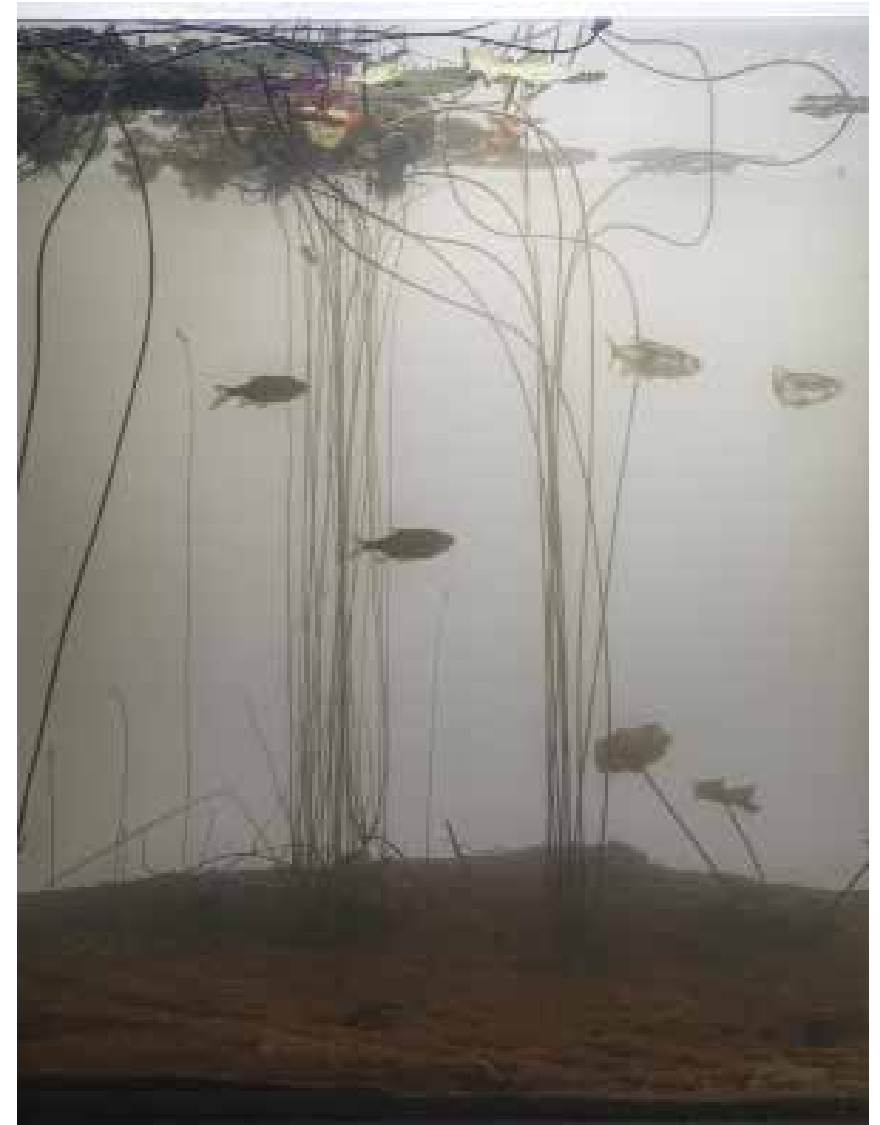
Om lördagarna gick det lustigt till ska ni se. Trängsel av folk kring lådan, men det gällde att ha ögonen med sig. För det första vållade pengaren en farlig förtret. Jag var van vid rubel och kopek och stockholmsfruarna hade ännu icke lärt sig byta ut skilling och plåtar mot kronor och ören. En och annan långfingrad figur fanns det också oftare då än nu. Jag skrattar ännu riktigt gott åt stackaren, som stoppade en ål i byxfickan men inte räknade med att det var hål i den. Det var en syn att se honom åstad under det att ålen behändigt gled ner och ut ur byxbenet. Min kamrat i vars låda ålen hörde hemma, var inte sen att ta både ett grepp i ålen och i den långfingrades rockkrage.

Men skämt och lek hörde just annars inte till vår lott. Från fem på morgonen till elva på kvällen räckte vår kommers och på söndagsmorgnarna var det att ta några lådor i en roddbåt och kappas med de munviga roddarmadamerorna vid Räntmästartrappan till Ladugårdslandstorg, där vi hölls handel till inemot elva på förmiddagen. Till sist tog dock dessa våra söndagsfärder ett slut, när de mer förnäma Ladugårdslandsborna bittert klagade över att lukten från den mer eller mindre skämda fisken illa störde deras söndagar.”

Lars G. Soldéus, Soldeko
Ur Fiskköpare, sumpskeppare och deras
seglande sumpar
Stockholm: Soldeko, 2013

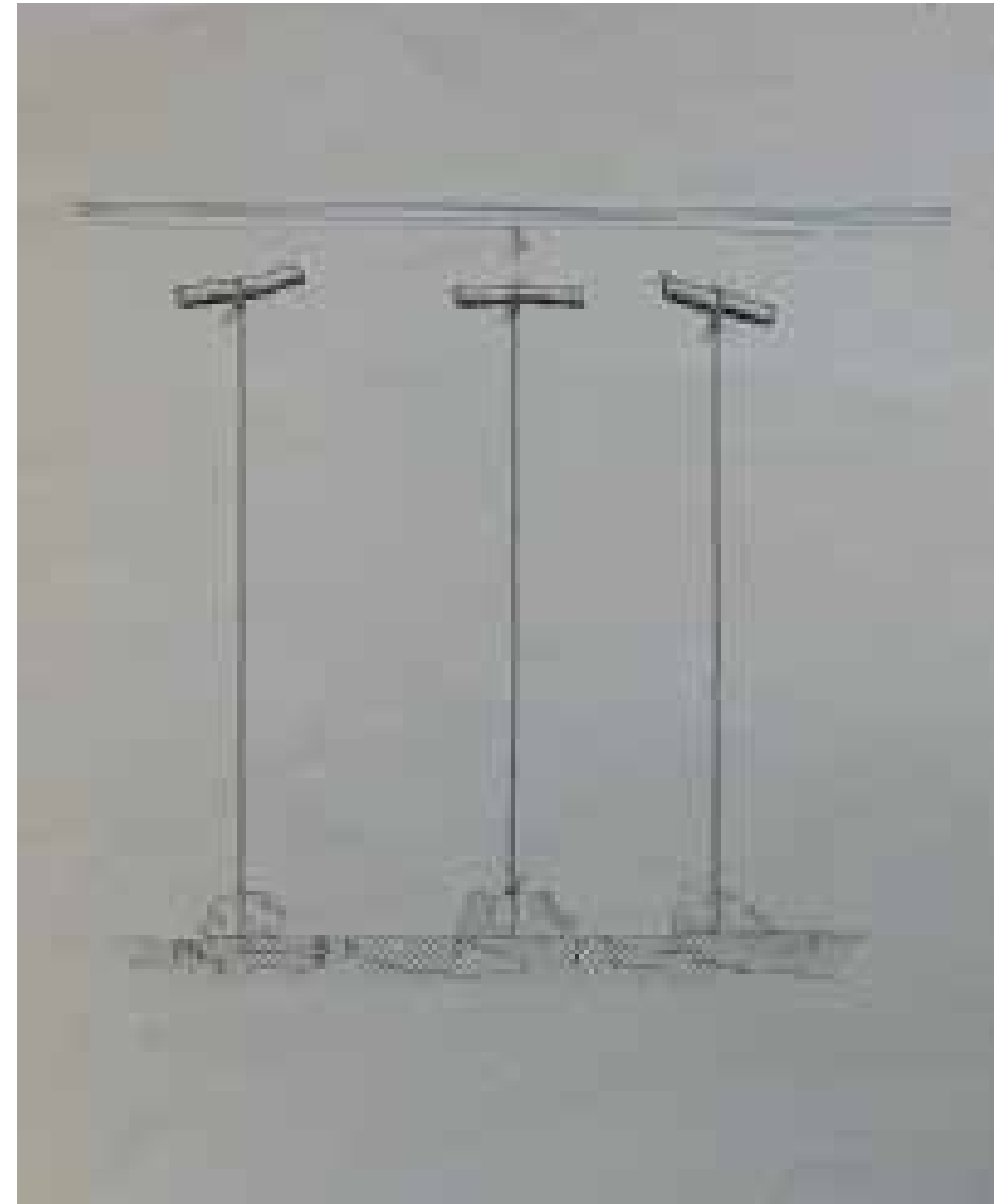
a) Anna Rosina Rosenblad skriver om sitt liv
under sextio år i Fiskarehamnen i Stockholm.

b) Hotell Rydberg var ett hotell med restau-
rang och bar vid Gustav Adolfs torg under åren
1857–1914. Hotellet var känt som stans stora
nöjespalats.

Pierre Huyghe, 2014
Nymphéas Transplant (Fall 1917)
[naturligt ekosystem, ljuslåda, switchable glass,
betong]
Foto: Hugo Glendinning, Moderna Museet

Flora och fauna samlade från Claude Monets
näckrosdamm och infört i ett akvarium där ljuset
är ett kompilat av väderförhållandena i Giverny
under hösten 1917.

Eftersom fiskar inte har ögonlock och många av dem måste vara i rörelse hela tiden – liksom flygplan- för att hålla sig uppe, har marinbiologerna aldrig riktigt kunnat komma till klarhet om hur fiskarna sover. Somliga tycks faktiskt gå till sängs om natten; i varje fall täcker de sig med sand och ligger stilla. Flundror och tungor ligger ofta platta på havsbotten och kan förmodligen sova där, medan andra fiskar kan kila in sig i klippskrevor för natten. Vissa små ytsimmare tycks ibland ligga och dåsa i solskenet bland drivande tång. Men när det gäller sådana arter som tonfiskar tycks ingen veta om de någonsin sjunker in i det tillstånd som vi kallar sömn.

Leonard Engel
Ur I havet
Stockholm: Svalan, 1962

Estrid Ericsons vitrinskåp på sommarstället
Tolvekarna på Tyresö
Fotograf: Gösta Glase
Nordiska museet

”Det naturen skapat är det förnämligaste.
Ingen människohand kan skapa en härligare form
än vad musslan har.” citat ur boken Estrid Ericson:
orkidé i vinterland (2014)

Hon lät ju även bygga ett badkar i form
av en snäcka.

Tidkulan, Navigationsskolan, 1911

Foto: Axel Malmström

Stockholms stadsmuseum

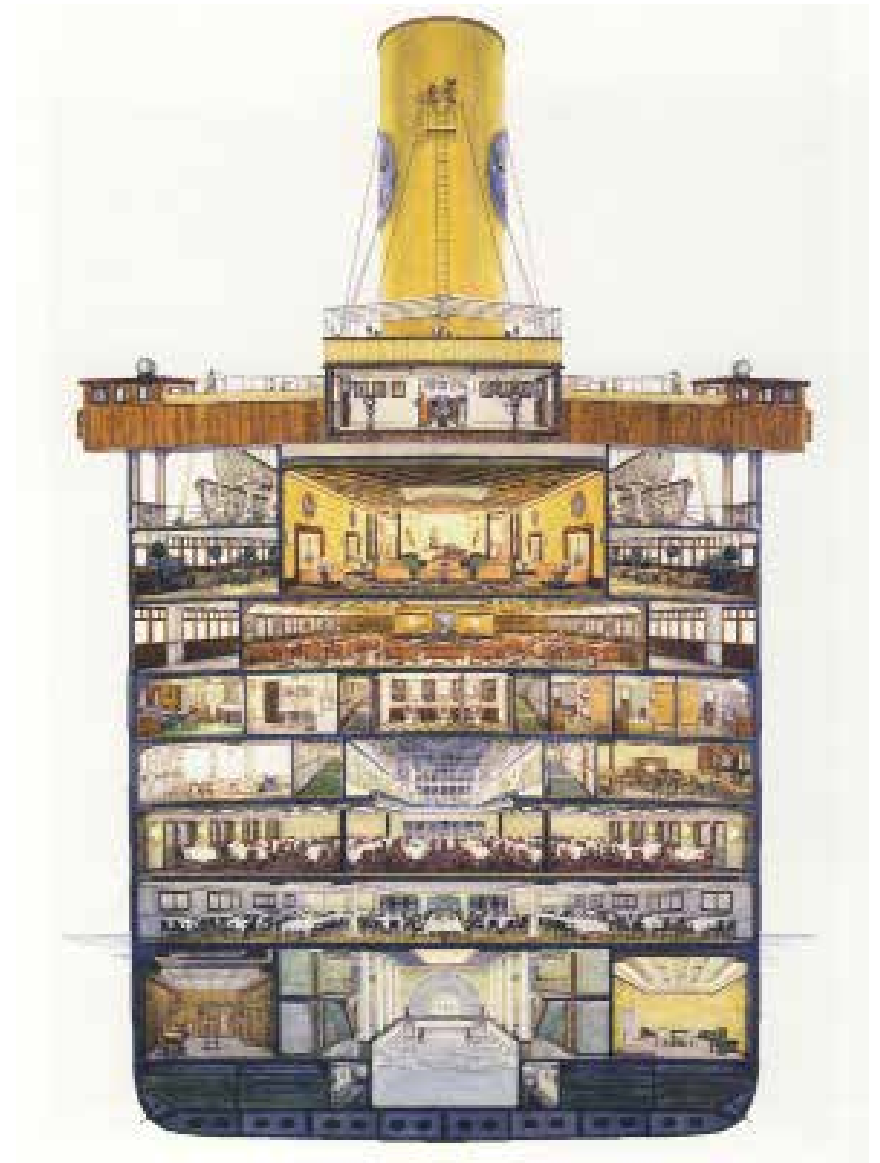
I tornet finns en sal där det är högt i taket som i kyrkan. Då har skolans föreståndare, kapten von Krusenstjerna, sina instrument, men vilka han tittar på solen och kontrollerar att hon går rätt efter våra klockor, vilken man bör vara mån om, ty det skulle bara bli krångel om solen började dra sig. Kapten Krusenstjerna öppnar en glugg, lång och smal som ett gotisk kyrkfönster, kikar i sin meridianub, tar skarpt korn på skorstenen å ett närliggande hus och vips så har han, tack vare solen, tiden kontrollerad på tiondelen av en sekund. När rätta ögonblicket är inne, går han till väggtavlan med strömväxlare, trycker på ett handtag och så stiger tidkulan i höjden däruppe påtålat, det grannaste tak i hela Stockholm.

ur Hela Stockholm, 1912

Beyron Carlsson

På det 25 meter höga tornet finns en signalmast med en så kallad tidkula. Det är en mekanisk anordning som anger rätt tid för fartygen i hamnen. Kulan är en klotformad korg tillverkad av bandplåt som hissas i topp och faller efter fem minuter ner. Då är klockan exakt 12:00 och kronometern ombord kunde rättas efter det. Tidkulan slutade användas 1936 men är nu åter i drift.

Jag står vid havet och det är alldeles sant och det skall ligga där imorgon, i övermorgon och alla dagar och ingen kan ta det i från mig. Och långt därborta, bara jordens rundning hindrar mig från att se det: Utlandet! Vågen därnere kommer därifrån, vattnet jag har inför mig rör vid det därborta på andra sidan; Utlandet som jag tror tycker om mig, dit jag skall en gång och där jag tror så mycket skall lösa sig.

Carl Bergsten, 1928
M/S Kungsholm sektion
ArkDes

a) Fartyget utrustades i syfte att marknadsföra svensk arkitektur, design och konst. Carl Bergsten och Rolf Engströmer var tongivande i skapandet av inredningen. Bland bildkonstnärerna finns Kurt Jungstedt, Ossian Elgström och Jerk Werkmäster. Elsa Gullberg och Alf Munthe skapade textilerna.

b) ”Bilden från hösten 1938 är helt tydlig. Jag ligger och läser på soffan men ser upp från boken. Jag har kortbyxor och är nyklippt och ligger på mage och lyfter huvudet och tittar åt vänster. Genom den öppna dörren på styrbords sida därborta ser jag akterut genom trapphallen där affären ännu är stängd och ingen människa syns till. Därute i fonden lyser meanderslingorna av silver på frisen över dörröppningen in mot Cabin class salong.

Jag känner maskineriet och följer med i de långsamma hävningarna men det råder stillhet runt mig och jag är ensam. När jag flyttar blicken står här jordgloben vid bokhyllan av jakarandaträ. Fåtöljerna är klädda i brunt läder. Borden därframme har inläggningar av silver. Det ligger tidskrifter ovanpå dem. Prydligt lagda i högar. Allt är nystädat. Tidskrifternas färggranna omslag lyser mot bordets svärta. Jag kan se ryggen på den stora atlasen. Kraftiga breda bind och guldtryck. Väggarna är klädda i ljust svinläder och taket är av grå valnöt. Det är september 1938 och jag är elva år. Elva år, en månad och sexton dagar.”

Ur En annan värld av Jan Myrdal. Han beskriver i boken sin resa tillsammans med sina föräldrar Alva och Gunnar Myrdal på M/S Kungsholm i september 1938.

Utifrån havet kom något besynnerligt farande. Pappan hade solen i ögonen och kunde inte se om det var nånting farligt, men stort var det, tillräckligt stort för tio salongsmöblemang och en ännu större familj. Först såg det ut som en burk som höll på att sjunka. Sen liknade det en snäcka som stod på en kant.

Muminpappan vände sig mot sin familj och sa: Jag tror vi klarar oss.

Naturligtvis klarar vi oss, svarade Muminmamman. Jag sitter här och väntar på vårt nya hem. Det är bara skurkar det går illa för.

Säg inte det, utbrast Homsan. Jag känner skurkar som aldrig är med om nånting farligt.

Så tråkigt de stackarna måtte ha, sa Muminmamman förvånad.

Nu hade det underliga föremålet drivit närmare. Det måste vara något slags hus. Uppe på det snäckformade taket satt två ansikten av guld; det ena grät och det andra skrattade åt dem. Under de grinande ansiktena såg man rakt in i ett halvcirkelformat rum som var fyllt av mörker och spindelväv. På båda sidorna om den gapande öppningen hängde röda sammetsdraperier som sorgset släpade i vattnet,

Mumintrollets pappa stirrade undrande in bland skuggorna.

Är nån hemma? ropade han försiktigt.

Ingen svarade. De hörde öppna dörrar dunka i sjögången och bollar av damm rullade fram och tillbaka över det tomma golvet.

Jag hoppade de klarade sig undan ovädret, sa Muminmamman bekymrat.

Stackars familj, Jag undrar hur de såg ut. Det är egentligen rysligt att ta deras hem ifrån dem på det här sättet...

Älskling, sa pappan. Vattnet stiger,

Jaja, sa mamman. Vi flyttar väl in då.

Hon blev över till sitt nya hem och tittade sig omkring. Lite slarviga hade de varit, det såg hon. Men vem är inte det. Och sparat på alla möjliga gamla saker.

Det var bra synd med väggen som hade ramlat ut, med det gjorde förstås inte så mycket nu på sommaren...

Var ska vi ställa salongsbordet? frågade Mumintrollet.

Här, på mitten, sa hans mamma.

Tove Jansson
Ur Farlig midsommar
Stockholm: AWE/Gebers, 1954

Foto: Jonas Berg

Sjöhistoriska museet

a) Arena Teaterbåt var en flytande teaterscen som mellan år 1968 och 1985 fungerade som länsteater.

b) Teaterbåten drevs av Per Edström med familj.

c) Som båt betraktad är Teaterbåten en helt otrolig skapelse. Den är verkligen inte vacker tycker man spontant. En väldig överbyggnad i korrugerad aluminium, delvis målad i blått och orange. Livbåtarna är i det närmaste senapsgula trots att det stod orange på den färgburk man köpte. Men efter ett tag ser man åtminstone rakt framifrån att den är ganska formskön. Per Edström kallar den för en tri-maran eftersom skrovet vilar på två pontoner. Överbyggnaden är trekantig till formen. Rakt framifrån ser den med lite god vilja ut som en drake ”som när som helst skulle kunna lyfta upp i luften” enligt skepparen. I aktern står det Nyttig. Det var namnet båten fick 1860, 1868 döptes den om till Kare.

Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning
1970-08-01

d) Båten har använts till att forsla ut Karl XV i skärgården på aborrfiske.

e) På båten finns nio hytter, för övrigt upptas nästan hela utrymmet av scen och salong.

Långt nere under honom bullrade den nyvaknade staden; ångvinscharne snurade nere i Stadsgårdshamnen, järnstängerna skramlade i järnvågen, slussvaktarnes pipor visslade, ångbåtarne vid Skeppsbron ångade, Kungsbacksomnibussarne hoppade skallrande fram på den kullriga stenläggningen; stoj och hojt i fiskargången, segel och flaggor som fladdrade ute på strömmen, måsarnes skri, hornsignaler från Skeppsholmen, gevärsrop från Södermalmstorg, arbetshjonens klapprande med träskorna på Glasbruksgatan, allt gjorde ett intryck av liv och rörlighet, som tycktes väcka den unge herrrens energi, ty nu hade hans ansikte antagit ett uttryck av trots och levnadslust och beslutsamhet och, då han lutade sig över barriären och såg ner på staden under sina fötter, var det som om han betraktade en fiende; hans näsborrar vidgades, hans ögon flammade och han lyfte sin knutna hand, som om han velat utmana den stackars staden eller hota den. Nu ringde det sju i Katrina, och Maria sekunderade med sin mjältsjuka diskant, och Storkyrkan och Tyskan fyllde i med sina basar, och hela rymden dallrade snart av ljudet från alla stadens sjuklockor; men när de tystnat, den ena efter den andra, hördes ännu långt i fjärran den sista sjunga sin fridfulla aftonsång; den hade en högre ton, en renare klang och ett hastigare tempo än de andra - ty den har så! Han lyssnade och sökte utröna varifrån ljudet kom, ty det syntes väcka minnen hos honom. Då blev hans min så vek och hans ansikte uttryckte den smärta som ett barn erfar då det känner sig vara lämnat ensamt. Och han var ensam, ty hans far och mor lågo borta på Klara kyrkogård, därifrån klockan ännu hördes, och han var ett barn, ty han trodde ännu på allt – både sant och sagor.

August Strindberg
Ur romanen Röda rummet
Stockholm: Seligmann, 1879

Sigurd Lewerentz, 1930
Flytande dansbana [akvarell]
Stockholm: Byggförlaget, 1985

Förslag till Stockholmsutställningen 1930,
ej genomförd.

Per-Olof Sännås
Från fotoboken Skinheads
Stockholm: Action Bild Per-Olof Sännås, 1988

Fram till 2017 låg vid Munkbrohamnen Stockholms
mest centrala landingsplats för helikoptrar.

Matningsflotten vid Strömmen, 1961

Foto: Ingemar Gram

Stockholms stadsmuseum

Om jag ska beskriva vilka ljud som i mina öron särskiljer Stockholm från andra städer i världen så är det en sak som är avgörande. Allt vatten som omger staden. Vattnet ger inte bara ett speciellt ljus i stora delar av staden, det drar dessutom till sig fåglar, så ljuden av olika måsfåglar är en karaktäristisk ingrediens i ljudlandskapet. Befinner man sig nära vattnet så hörs även vattnet självt, liksom de båtar och fartyg som befar det. När man går på kajerna hörs båtarnas motorljud, Waxholmsbåtarnas tuta när de backar ut från kajen och knirrandet från pontonernas och fartygens förtöjningar. Måsarna hörs dock i hela stan.

Hilma af Klint, 1915
Svanen, nr 1, grupp IX/SUW, serie SUW/UW
Stiftelsen Hilma af Klints Verk
Foto: Albin Dahlström
Moderna Museet

Carl Milles, 1914
Svanödlor, Plesiosaurer
Millesgården

Är det ett konstverks uppgift att vara väckande, att genom sin inneboende tanke locka fram vår fantasi ur hvardagslivvets tränga pass, då har Milles lyckats. Och är den högsta konstens mål att ödmjuka våra sinnen inför stora idéer, äfven då har han bragt det dit. Ty hans konstverk – svanödlorna – är stort och mäktigt, och inför dess idé står man tankfull som inför hafvets oändlighet. Här kifvas och slåss vi människor om allt och ingenting och bygga fåfångans Babelstorn i östan och västan. Så darrar det i jordskorpan, och lamslagna ana vi vår litenhet. Ty vi ha förnummit de stora krafterna och väldiga undren och allting synes oss plötsligt så smått och obetydligt. Då lockar oss hafvet, de öde vidderna, de tunga bergen, allt som är stort och ursprungligt, och med ödmjukt sinne tigga vi nu om värn. I ett dylikt ögonblick må Plesiosaurus vakna ur sin mångtusenåriga dröm och ur hafvens djup svinga sig upp på något ödsligt skär. Sina gigantiska halsar sträcka de mot skyn och blicka allvarliga som naturens tystnad. Och vi hälsa dem med vördnad som vi hälsa kraftens majestät.

Så måste konstnären ha tänkt, så tänka vi andra. Därför må man hoppas, att offervillighet lägges i dagen och att om ej det enskilda mäcenatskapet skulle vara tillfyllest, vårt hela folk träder emellan för att möjliggöra en idé som tjusat enhvar hvilken mött den. Som konstnären tänkt sig skola hans jätteödlor resas på en naturlig kobbe framför inloppet till Stockholm eller Göteborg. Utförda i svart brons ger han dem en höjd af tolf meter och kostnaden för gruppen anslås till 100,000 kr. – Intet land skulle ha en motsvarighet. Gåtfulla skola de ligga i sommarens sol och i vintriga natten, gåtfulla, stumma, inspirerande.

Bengt Silfversparre
Hvar 8 dag, Illustrerad tidning, Nionde årgången
1908–08–30

Idag har jag sett de egendomligaste djur.

Krabor, kräftor och alla möjliga andra som lever vid havets strand... Jag hade aldrig kunnat föreställa mig att det finns sådana djur i vattnet, och så fruktansvärt egendomliga. Maneter, vet du vad det är? Det är de mest egendomliga djur man kan tänka sig. Mycket vackra i form och färg, blå men som blått glas. De är elektriska och berör man dem fastnar de på benet eller någon annanstans på kroppen. De kan bli mer än en meter breda. De är som gelé. De har så fruktansvärt många armar, Bläckfiskar har jag ännu inte sett... Jag vill också tränga ned i vattnet för att se livet och leverne i havets djup.

Carl Milles i brev till sin fästmö Olga Granner.

Det talades om Stockholms yttre skärgård som lämplig plats för uppförandet av Svanödlorna i stor skala. Men något dumhuvud framkastade en förmodan att den skulle komma att skrämma slag på fiskarebefolkningen och ångbåtarnas passagerare, och det hela förföll.

Ruth Milles

När pojken närmade sig staden, såg han inte längre glada lekstuguhus utmed stränderna. I stället voro dessa betäckta med mörka fabriksbyggnader. Stora upp-lag med kol och bräder sträckte sig bakom höga plank, och framför svarta, smut-siga bryggor lågo klumpiga lastångare. Men de skimrande, genomskinliga töck-nen bredde ut sig över detta, och de gjorde, att allting såg så stort och väldigt och underligt ut, att det nästan blev vackert.

Vildgässen flögo förbi fabriker och lastångare och nalkades de töckenomgivna tornspirorna. Då sjönko plötsligen alla dimmor ner mot vattnet, utan några tunna, lätta, som svävade över deras huvuden, grant färgade i skärt och ljusblått. De andra lågo och vältrade över vatten och land. De dolde alldeles husens grundvalar och nedre delar, men de övre våningarna, tak, torn, gavlar och frontespiser förblevo synliga. Somliga hus blevo på detta sätt så höga, att de voro riktiga Babelstorn. Pojken kunde väl tänka sig, att de voro resta på kullar och höjder, men dem såg han inte, bara husen, som svävade upp ur dimmorna. Dessa flöto omkring klart vita, och husen lågo mörka och svarta, ty solen stod i öster och kom inte åt att lysa på dem.

Pojken förstod, att han for fram över en stor stad, för han såg tak och spiror stiga upp ur dimman på alla håll. Stundom uppkom en öppning i de kringvälvande töck-nen, och han blickade ner i en rinnande, brusande ström, men land urskilde han ingenstädes. Det var vackert att se allt detta, men han kände sig nästan beklämd, som man gör, när man träffar på vad man inte kan begripa.

Så snart han hade farit över staden, fann han inte mera marken dold av dimmor, utan stränder, vatten och öar syntes åter tydligt. Han vände sig då om för att söka se staden bättre, men det lyckades honom inte. Nu såg den ännu mera förtrollad ut. Töcknen hade tagit färg av solskenet och svävade fram i ljusaste rött, blått eller gult. Husen voro vita, som om de vore byggda av ljus, men fönster och tornspiror blänkte som eld. Och allt flöt på vattnet som förut.

Vildgässen reste rakt mot öster. Till en början såg det ut nästan som vid Mälaren. De foro först fram över fabriker och verkstäder. Sedan började villorna kanta stränderna. Ångbåtar och skutor vimlade, men nu kommo de österifrån och gingo åt väster fram mot staden.

De foro vidare, och i stället för de smala Mälarfjärdarna och de små öarna utbredde sig under dem bredare vatten, större öar. Fasta landet vek åt sidan och syntes snart inte mera. Växtligheten blev kargare, lövträden blevo sällsynta, tallarna togo väldet. Villorna upphörde, och bondstugor och fiskarkojor togo vid.

De foro ännu längre ut, och nu funno de inte mera de stora, bebodda öarna; endast små skär voro i otalighet spridda över vattnet. Fjärdarna trängdes inte av land. Havet låg framför dem, stort och obegränsat.

Härute slogo vildgässen ner på en klippholme, och när de stodo på marken, vände sig pojken till Dunfin. ”Vad var det för en stor stad, som vi for fram över?” sade han. ”Jag vet inte vad den heter bland människor,” sade Dunfin. ”Vi grågäss kallar den Staden, som simmar på vattnet.”

Selma Lagerlöf
Ur Nils Holgerssons underbara resa
genom Sverige
Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1907